

De Nederlandse perceptie van Finland in de lange negentiende eeuw

MAARTEN QUINTEN BOS | S1711911 | 15 AUGUSTUS 2020
HERENGRACHT 34H 2312LD LEIDEN | 0641831115
MQBOSS@GMAIL.COM | MASTER GESCHIEDENIS (PCNI) | 20 ECTS
J.H.C. KERN | J.H.C.KERN@HUM.LEIDENUNIV.NL | H.J. STORM
H.J.STORM@HUM.LEIDENUNIV.NL

Inhoudsopgave

PLAATSNAMEN	2
INTRODUCTIE	3
TOERISME	7
PRIMAIRE BRONNEN.....	8
METHODE EN STRUCTUUR.....	12
1. HET FINSE LANDSCHAP	14
Tot 1809.....	15
1809-1849.....	21
1849-1881.....	27
1881-1914.....	28
2. FINLAND EN DE FINNEN	37
Tot 1809.....	37
1809-1849.....	42
1849-1881.....	45
1881-1914.....	47
3. POLITIEKE SITUATIE	52
Tot 1809.....	52
1809-1849.....	54
1849-1881.....	56
1881-1914.....	58
CONCLUSIE	62
BIBLIOGRAFIE	66
KRANTEN	69
AFBEELDINGEN	69

Plaatsnamen

Fins	Zweeds
Turku	Åbo
Helsinki	Helsingfors
Viipuri	Vyborg
Porvoo	Borgå
Hamina	Fredrikshamn
Tampere	Tammerfors
Oulo	Uleaborg

Introductie

Finland, groot in oppervlak, klein in bevolkingsaantal, is een land gelegen aan de noordoostelijke rand van Europa. In het noorden grenst het aan Noorwegen, in het westen aan Zweden en in het oosten aan Rusland. Vanaf de Middeleeuwen was Finland onderdeel van het Koninkrijk Zweden tot het bij de vrede van Hamina in 1809 werd toegevoegd aan het Russische Rijk. Tijdens de Russische Revolutie en de onrust die daarop volgde, werd Finland een onafhankelijke republiek gestoeld op Westerse democratische traditie. Na de val van de Sovjet-Unie in 1991 volgde een verdere toenadering tot de Europese gemeenschap en in 1995 trad Finland toe tot de Europese Unie.

Van oudsher staat Finland bekend om zijn ongerepte natuur met ontelbare meren en uitgestrekte bossen. In de 21ste eeuw is Finland in de ogen van Nederlanders het land van innovatieve educatievormen, design, media en arctisch toerisme. Deze kijk op Finland is veelal gevormd door informatie die Nederlanders meekrijgen via de media of via het toerisme, dat een steeds grotere rol speelt in Finland. In de huidige tijd zijn dat veelal reisverslagen in tekst en beeld die via *Instagram*, *Facebook* en andere sociale media gedeeld worden. In de lange negentiende eeuw, van de Franse Revolutie tot de Eerste Wereldoorlog, waren dat reisverslagen in de toen gebruikelijke vorm, namelijk in boek- of tijdschriftvorm.

In die periode waren reisverslagen een populaire vorm van literatuur die mensen in Nederland in staat stelde zich een beeld te vormen van Finland en zijn inwoners. Reisverslagen in boekvorm waren niet voor iedereen betaalbaar, maar sommige werden in delen gepubliceerd in tijdschriften, zodat men niet in één keer het hele boek hoefde aan te schaffen. Hierdoor werden deze toegankelijker voor een breder publiek. Reisverslagen behoren tot een veel gelezen literair genre waarin in principe iedereen in staat is zijn of haar reis op te schrijven en te publiceren.

Recentelijk is de aandacht voor reisverslagen als onderzoeksobject toegenomen.¹ Het schrijven over reizen begint al in de Klassieke Oudheid met als bekendste voorbeeld de verslaglegging van Herodotus. Het beschrijven van mensen, religie, politiek en taal werd na de ontdekking van de Nieuwe Wereld in 1492 steeds populairder. Gedurende de zestiende eeuw werd het documenteren van de reis zelf een belangrijker aspect van het reizen. Wetenschappers, filosofen en hun sponsors gaven instructies mee aan reizigers om hun

¹ Peter Hulme en Tim Youngs ed., *The Cambridge companion to travel writing* (Cambridge 2002) 1.

observaties op een bepaalde manier te documenteren. Dit zou zo blijven tot ver in de twintigste eeuw en deze traditie vormde later de basis voor een nieuwe wetenschappelijke discipline: de antropologie.²

Het meestal etnografische aspect van reisverslagen kwam ter discussie te staan vanaf de jaren '80 van de twintigste eeuw. In deze periode werden theoretische modellen ontwikkeld om reisverslagen beter te analyseren en te plaatsen in de (vaak koloniale) context waarin ze geschreven werden. Het waren voornamelijk Franse auteurs zoals Jacques Derrida en Frantz Fanon die het discours van deze verslagen analyseerden en onderworpen aan kritiek.³ In de laatste decennia zijn veel reisverslagen (her)ontdekt en op nieuwe manieren geïnterpreteerd. Hierdoor heeft er een epistemologische verschuiving plaatsgevonden, waarin Edward Said's *Orientalisme*, gesterkt door Talal Asad's *Anthropology and the Colonial Encounter*, een grote rol speelde.⁴ Moderne theoretische werken over en kritieken op het discours in reisverslagen hebben een functie gehad in het beter begrijpen van de auteurs van de specifieke reisverslagen, maar ook bij de interpretatie van de relatie tussen centrum en periferie. Daarmee is het voor historici belangrijker geworden in welke context een reisverslag is geschreven en de invloed die deze context had op de perceptie van 'de ander'.⁵

Met betrekking tot reisverslagen gesitueerd in Finland is Tony Lurcock een goed voorbeeld van een academicus die voortbouwt op de hierboven beschreven manier van analyse. Deze voormalig docent aan de universiteit van Helsinki en Oxford is gespecialiseerd in de geschiedenis van Finland. Zijn onderzoek richt zich met name op wat Engelse reizigers schrijven over Finland. Lurcock schetst een narratief van Engelsen die vanuit het centrum van de wereld, op dat moment Engeland, afreizen naar de periferie, Finland, en zich verbazen over de manier van leven daar. De relatie tussen centrum en periferie komt sterk naar voren in Lurcock's werk en resulteerde in de titel *No Particular Hurry, British Travellers in Finland*.⁶ Lurcock laat zien hoe het beeld dat Britten in die tijd van Finland hebben tot stand komt en hoe het zich verhoudt tot het beeld dat zij van het eigen Verenigd Koninkrijk hebben.

² Hulme en Youngs, *Companion to travel writing*, 4.

³ Mary Bain Campbell, 'Travel writing and its theory' in: Peter Hulme en Tim Youngs ed., *The Cambridge companion to travel writing* (Cambridge 2002) 261-275, aldaar 269.

⁴ Campbell, 'Travel writing', 265.

⁵ Steve Clark ed., *Travel writing and empire: Postcolonial theory in transit* (New York 1999) 1-4.

⁶ Tony Lurcock, *No particular hurry, British travellers in Finland 1830-1917* (Londen 2013).

Eenzelfde soort structuur, maar dan in een imperiale context, komt naar voren in het meest recente gepubliceerde werk met betrekking tot reisverslagen over Finland. Nathanaëlle Minard, docent geschiedenis aan de universiteit van Lausanne, beschrijft in *Imperial Idyll* hoe Russische reizigers, veelal uit de literaire elite van Sint-Petersburg, zich verbazen over Finland, de Finnen en het feit dat dit stuk land toch daadwerkelijk bij het eigen Russische Rijk hoort.⁷ Ze toont aan dat Finland, ondanks dat het vanaf 1809 bij het Russische Rijk hoort door middel van een personele unie, 'ontdekt' wordt door de Russische elite die zich door middel van reisverslagen en poëzie Finland toe-eigenen als onderdeel van het eigen rijk.

De hierboven beschreven werken zijn een voorbeeld van onderzoeken waarin reisverslagen gebruikt worden als bron van de perceptie die buitenlandse reizigers van Finland hebben. Deze onderzoeken leggen de nadruk op de relatie tussen centrum en periferie. In Minard gaat het over de Russische elite die vanuit het centrum van het Russische Rijk naar een provincie van ditzelfde rijk reist. Bij Lurcock is de relatie tussen Engeland en Finland meer een relatie van (economische) grootmacht versus een nog niet geïndustrialiseerde provincie van het Russische Rijk. Hoewel dit een vernieuwende visie op reisverslagen betreft, blijft bij Minard de relatie tussen de perceptie van de ander en toerisme onderbelicht. Lurcock gaat voorbij aan de publieke opinie met betrekking tot de Russische poging Finland te integreren als volwaardige provincie. Daarnaast kijken beide onderzoeken uitsluitend naar reisverslagen van Britse of Russische reizigers. Hiermee wordt voorbijgegaan aan het feit dat bijvoorbeeld een Duits reisverslag ook in het Engels vertaald werd en zo toegankelijk werd voor het Britse publiek. Op deze manier beïnvloedde een Duits reisverslag de perceptie van Finland bij het Britse publiek. Om een vollediger beeld te schetsen van de Nederlandse perceptie van Finland is in dit onderzoek een vanuit het Duits vertaald werk als bron opgenomen. Daarnaast wordt gebruik gemaakt van een reisverslag van een Italiaanse auteur dat ook in het Nederlands gepubliceerd is.

De perceptie van Finland zoals geportretteerd in reisverslagen komt alleen in de bovengenoemde studies van Minard en Lurcock naar voren. De wetenschappelijke literatuur richt zich voornamelijk op de periode vanaf de onafhankelijkheid tot het einde van de Koude Oorlog (1917-1991). Dit komt door de bijzondere positie die Finland innam in de Tweede

⁷ Nathanaëlle Minard, *An imperial idyll* (Helsinki 2016) 5.

Wereldoorlog en de Koude Oorlog. In de periode 1941-1944 was het de enige democratische staat aan de zijde stond van Nazi-Duitsland en tijdens de Koude Oorlog als neutraal land tussen de NAVO en het Warschaupact. De wetenschappelijke literatuur over deze periode van de Finse geschiedenis beschrijven voornamelijk de politieke situatie in Finland zelf of de relatie tussen de grootmachten en Finland. Een voorbeeld hiervan is *Silk Glove Hegemony* van John Vloyantes, waarin de situatie van Finland in de eerste drie decennia van de Koude Oorlog uiteengezet wordt.⁸

Literatuur met betrekking tot de Finse geschiedenis analyseert voornamelijk de politieke positie van Finland en richt zich nauwelijks op de Finse cultuur of de perceptie daarvan in de rest van Europa. Vaker is Finland onderdeel van breder onderzoek naar de perceptie van Scandinavië als geheel. Een voorbeeld hiervan is het onderzoek van Marja Jalava en Bo Stråth waarin zij concluderen dat de beschrijving van Scandinavië en de Noordse regio altijd afhankelijk is geweest van de politieke situatie. Daarbij stellen zij dat de opname van Finland in een personele unie met Rusland een grote mate van invloed heeft gehad op de samenwerking binnen Scandinavië, maar ook de perceptie die anderen hadden van de regio.⁹

Een ander systematisch uitgevoerd onderzoek naar de perceptie van de Scandinavische regio is *Representations of the North in Victorian Travel Literature* geschreven door Dimitrios Kassis.¹⁰ In dit onderzoek gebruikt Kassis de reflecties van Engelse reizigers in Scandinavië als spiegel om onderzoek te doen naar de constructie van de Britse identiteit. Hij gebruikt hierbij meerdere reisverslagen die elk één van de Scandinavische landen beschrijven. Naast het onderzoek naar de Britse identiteit laat dit werk vooral zien hoe Britse reizigers aankeken tegen de nog niet geïndustrialiseerde Scandinavische landen. Het idee van de *Noble Savage* van Rousseau is een van de rode draden door dit onderzoek. Het toont aan dat Britse reizigers Scandinavië zagen als een ongecultiveerde regio waar het leven nog primitief was.

Hoewel bovenstaande onderzoeken zeer grondig zijn, beschrijven zij geen van allen de perceptie die er van Finland specifiek bestaat, noch de perceptie die in Nederland leeft van Scandinavië. Dit onderzoek is de eerste aanzet om meer informatie te verkrijgen over het beeld van Finland dat in Nederlandstalige reisverslagen uit de negentiende eeuw naar voren

⁸ John Vloyantes, *Silk glove hegemony: Finnish-Soviet relations, 1944-1974 (A case study of the theory of the soft sphere of influence)* (Kent 1975).

⁹ Marja Jalava en Bo Stråth, 'Scandinavia/Norden' in: Diana Mishkova en Balazs Trensényi ed., *European region and boundaries: a conceptual history* (New York 2017) 36-53, aldaar 44-45.

¹⁰ Dimitrios Kassis, *Representations of the North in Victorian travel literature* (Newcastle-upon-Tyne 2015).

komt. Nader onderzoek naar de perceptie van andere Scandinavische landen in Nederlandstalige reisverslagen zou dit beeld kunnen complementeren.

Bovenstaande onderzoeken gebruiken allen een specifieke invalshoek. In een aantal staat politiek centraal, bij anderen wordt de nadruk gelegd op de formatie van de eigen identiteit van de verschillende auteurs. Dit onderzoek neemt de opkomst van het moderne toerisme als nieuwe invalshoek mee. Daarmee kan in de analyse van de reisverslagen de stereotypering van bepaalde aspecten van Finland beter in kaart gebracht worden.

Toerisme

In *No Particular Hurry* laat Tony Lurcock doorschemeren hoe de relatie tussen reisverslagen en het ontwikkelende toerisme van de negentiende eeuw invloed heeft op de beschrijving van Finland. Dit omvat slechts een klein onderdeel van zijn onderzoek en speelt een ondergeschikte rol in de analyse van de reisverslagen. Een hiaat, want toerisme is een belangrijke factor in de creatie van nationale en regionale identiteit en de herbevestiging van deze identiteit.¹¹ Bepaalde onderdelen van deze identiteiten werden gezien als 'typisch' voor een bepaald land en werden zo stereotypen. Door te kijken naar het fenomeen toerisme kan het beeld dat Nederlanders in de negentiende eeuw van Finland hebben beter begrepen worden.

Toerisme en het onderzoek ernaar is een vrije recent opgekomen beweging in de historische wetenschap. Het is verbonden met een veelvoud aan onderwerpen zoals politiek, economie, cultuur, esthetiek, gezondheid en het milieu. Het is belangrijk onderscheid te maken tussen toeristen en reizigers. James Buzard, auteur van *The Beaten Track*, stelt dat het verschil duidelijk wordt als je kijkt naar de reizen die gemaakt worden. Het grote verschil tussen toerisme en reizen is volgens hem dat bij toerisme het pad al voor je uitgestippeld is en de toerisme-industrie bepaald waar de toerist heen gaat.¹²

In *A History of Modern Tourism* van Eric Zuelow wordt duidelijk dat met de komst van stoommachines en daarmee de komst van beter en toegankelijker vervoer in het midden van de negentiende eeuw de mobiliteit van mensen ongeëvenaard werd vergroot. Daarnaast was

¹¹ Núñez Seixas, Xosé Manoel en Eric Storm, *Regionalism and modern Europe: Identity construction and movements from 1890 to the present day* (Londen 2019) 111.

¹² James Buzard, *The beaten track, European tourism, literature and the ways to 'culture' 1800-1918* (Oxford 1993) 5.

het gevolg van deze stoommachines dat reizen in korte tijd toegankelijker werd voor een breder publiek. Met de opkomst van pakketreizen en reisgidsen wordt het duidelijk dat reizen niet zo exclusief was als in de tijd van de Grand Tour.¹³

In de inleiding van *British Travellers in Finland* stelt Lurcock dat stoomschepen de reis naar Finland vergemakkelijkten en dat daarom de nadruk van zijn onderzoek in de late negentiende eeuw ligt.¹⁴ Aan het einde van deze periode neemt het toerisme naar Finland toe. Het belang van dit toerisme met betrekking tot de beeldvorming van Finland dient nader onderzocht te worden. In de wetenschappelijke literatuur over toerisme is te zien dat het een grote invloed kan hebben op de perceptie van een land. In de studies over buitenlandse reizigers in Finland is terug te zien dat in de late negentiende eeuw reizigers allen naar dezelfde, 'authentieke' Finse plaatsen gaan. Minard en Lurcock beschrijven dit ook, maar belichten de gevolgen van toerisme op de perceptie van Finland onvoldoende.

Dit onderzoek zal daarom een aantal aspecten anders aanpakken dan eerder gepubliceerde onderzoeken naar de perceptie van Finland. Ten eerste is niet eerder onderzoek gedaan naar reisverslagen over Finland gepubliceerd in het Nederlands. Ten tweede zal dit werk zich niet volledig richten op Nederlandse auteurs, maar ook publicaties onderzoeken die uit het buitenland kwamen en vertaald werden voor het Nederlandse publiek. Ten derde zal dit onderzoek de invloed van toerisme op de perceptie van Finland in Nederland analyseren. Deze drie punten leiden tot de volgende vraag die centraal staat in dit onderzoek: *Wat is de perceptie van Finland zoals geportretteerd in reisverslagen gepubliceerd in het Nederlands en hoe verandert deze perceptie tijdens de lange negentiende eeuw?*

Primaire bronnen

In dit onderzoek zijn alle in het Nederlands uitgegeven reisverslagen gebruikt die in de lange negentiende eeuw zijn gepubliceerd met betrekking tot Finland. Uitzondering hierop is een reisverslag van Johannes van Vloten dat verloren is gegaan voor het bredere publiek, maar misschien nog een in privécollectie te vinden is.¹⁵ De in dit onderzoek gebruikte krantenartikelen zijn geselecteerd op basis van landelijke circulatie, dit om te voorkomen dat

¹³ Eric Zuelow, *A history of modern tourism* (London 2015) 49-55.

¹⁴ Lurcock, *No particular hurry*, 2-5.

¹⁵ Enkele fragmenten zijn nog beschikbaar in Deventer bij de Athenaeumbibliotheek. Deze fragmenten lijken uit verschillende exemplaren te komen. Deze fragmenten zijn in te zien op aanvraag.

artikelen alleen voor een regionaal publiek beschikbaar waren. Daarnaast zijn artikelen van minimale lengte als scheepstijdingen, korte nieuwsberichten en wisselkoersen vermeden, aangezien ze betrekkelijk weinig informatie geven in relatie tot de beschreven aspecten in dit onderzoek. De artikelen die wel zijn geselecteerd, zijn meer inhoudelijk van aard. Het gaat daarbij om berichtgeving die naast het letterlijke nieuws ook een kleine verdieping van het onderwerp geeft.

Om de verandering in de geanalyseerde periode goed weer te kunnen geven is het bronmateriaal ingedeeld in vier secties. Deze zijn gekozen op basis van belangrijke ontwikkelingen in Finland zelf, het Russische Rijk en grotere ontwikkelingen binnen de Europese cultuur met als voornaamste factoren de opkomst van nationalisme en toerisme.

De eerste periode die geanalyseerd wordt, is de periode tot 1809. Tot in de nadagen van de Zweedse overheersing was Finland een vrij onbekend deel van het Koninkrijk Zweden. In de eeuwen voorafgaand aan de Napoleontische oorlogen is Finland een niet tot nauwelijks beschreven regio, tenzij het gaat over havens, vaargeulen of andere maritieme aspecten. Het bronmateriaal uit deze Zweedse periode bestaat uit twee reisverslagen. De eerste is *Eenige Berichten omtrent het Noorden en het Noord-Oosten van Europa*, gepubliceerd in 1805 en geschreven door Johannes Meerman.¹⁶ Het is het eerste volledige reisverslag over Finland geschreven door een Nederlander. Zijn reis vond plaats ergens tussen 1797 en 1805. De exacte data zijn niet te achterhalen.

Op hetzelfde moment werd in het tijdschrift *Vaderlandsche Letteroefeningen* het reisverslag van Joseph Acerbi gepubliceerd. Deze Italiaan had tijdens de Napoleontische oorlogen een rondreis door Noord-Europa gemaakt en zijn vertaalde reisverslag verscheen in delen in het eerdergenoemde tijdschrift. Het werd uiteindelijk in zijn geheel gepubliceerd als *Reizen door Zweeden en Finland tot aan de uiterste grenzen van Lapland in de jaaren 1798 en 1799*.¹⁷ Tijdens de beschreven periode is Zweden verwickeld in externe en interne conflicten, die allen onderdeel zijn van wat nu de Napoleontische oorlogen genoemd worden. Tijdens deze conflicten dwingt de Frans-Russische coalitie Zweden het Continentaal Stelsel van Napoleon te aanvaarden, wat de Zweden weigeren. In de daaropvolgende Finse Oorlog

¹⁶ Johannes Meerman, *Eenige berichten omtrent het Noorden en het Noord-Oosten van Europa* (Den Haag 1804).

¹⁷ Joseph Acerbi, *Reizen door Zweeden en Finland tot aan de uiterste grenzen van Lapland in de jaaren 1798 en 1799* (Haarlem 1805).

(1808-1809) verliest Zweden al het grondgebied in Finland en met de Vrede van Hamina in 1809 wordt Finland definitief onderdeel van het Russische Rijk door middel van een personele unie onder tsaar Alexander I. Vanaf dit moment wordt gesproken van het Groothertogdom Finland.¹⁸

De tweede periode die geanalyseerd wordt, kan een periode van Fins nationalisme genoemd worden. In deze periode, 1809 tot 1849, door Fred Singleton ook wel het 'nationale ontwaken' genoemd, behield Finland een relatief autonome status als Groothertogdom binnen het Russische Rijk.¹⁹ Deze relatieve vrijheid, in combinatie met een grotere (intellectuele) afstand van Zweden, leidt tot een nieuw bewustzijn bij bepaalde delen van de Finse bevolking. Dit proto-nationale bewustzijn culmineert in een verzameling Finse volksverhalen, opgeschreven in wat later de standaard Finse spelling wordt. Dit epos, genaamd *Kalevala*, gepubliceerd in 1849, wordt veelal gezien als de eerste manifestatie van Fins nationalisme.²⁰

In het begin van deze periode bereikt informatie uit Finland het Nederlandse publiek voornamelijk via Duitse reisverslagen vertaald naar het Nederlands. Een voorbeeld hiervan is *Reis door Zweden, Noorwegen, Lappland, Finnland en Ingermanland in de jaren 1817, 1818 en 1820* van Friedrich Wilhelm Schubert.²¹ Vanaf de jaren '40 van de negentiende eeuw verschijnen er na vier decennia weer reisverslagen van Nederlandse auteurs. In 1840 verschijnt *Verhaal Ener Reize in Rusland* van J. Ackersdijck.²² Vijf jaar later wordt *Het Noorden en het Oosten* van Jan van 's Gravenweert gepubliceerd.²³ Beide auteurs hebben op reis naar en door Rusland Finland aangedaan. Na de verschijning van het nationale epos *Kalevala* neemt de aandacht voor Finland toe. Al snel na de verschijning van de eerste versie wekt de verzameling volksverhalen internationaal aandacht. Een voorbeeld hiervan is Jacob Grimm, die colleges geeft over de *Kalevala* op de universiteit van Göttingen.²⁴ Daarnaast zou in de periode hierna een nationalistische beweging ontstaan die de *Kalevala* gebruikte als inspiratie voor literatuur, muziek en beeldende kunst.²⁵

¹⁸ Fred Singleton, *A short history of Finland* (Cambridge 1989) 61.

¹⁹ Singleton, *History of Finland*, 69.

²⁰ Ibidem, 71.

²¹ Friedrich Wilhelm Schubert, *Reis door Zweden, Noorwegen, Lappland, Finnland en Ingermanland in de jaren 1817, 1818 en 1820* (Deventer 1824).

²² Jan Ackersdijck, *Verhaal eener reize in Rusland: gedaan om het jaar 1835: Tweede Deel* (Groningen 1840).

²³ Jan van 's Gravenweert, *Het Noorden en het Oosten* (Amsterdam 1845).

²⁴ William A. Wilson, *Folklore and nationalism in modern Finland* (Indiana 1976) 43.

²⁵ Singleton, *History of Finland*, 72.

De derde periode die geanalyseerd wordt, is de periode 1849 tot 1881. In dit deel van de negentiende eeuw transformeerde de zoektocht naar een nationale identiteit in een bredere beweging om deze identiteit in het nationale bewustzijn te krijgen. Concreet betekende dit dat het Fins als taal bij wet dezelfde status als Zweeds kreeg en dat de Finstalige bevolking op papier eenzelfde positie in de maatschappij verkreeg als de Zweedstalige bevolking. Verder kenmerkt deze periode zich als een periode van verandering, strijd tussen verschillende partijen, nationalisme en een begin van industrialisering. De reisverslagen uit deze periode zijn schaars. Een van de weinige publicaties uit deze periode is *Wandelingen in Noorwegen* van Hendrik Wolfgang van der Meij, de bekende dichter die vele reizen naar Scandinavië en Rusland zou maken.²⁶ Zijn reisverhaal gaat echter niet over Finland of de Finnen maar over Lapland, toen nog een min of meer onbekend gebied, waar voornamelijk verschillende stammen van het Sami-volk rondtrokken. Voor de perceptie van de Sami, Lapland of de bredere perceptie van Noord-Europa wel degelijk van belang, maar niet voor dit onderzoek.

Een andere reiziger uit de periode was Johannes van Vloten, een dominee uit het oosten van Nederland en een bekende auteur van vele geschriften met betrekking tot menig onderwerp. Er zijn slechts enkele pagina's beschikbaar van zijn werk genaamd *Van Haarlem tot Helsingfors naar Sint-Petersburg naar Moscou*. Het gebrek aan reisverslagen duidt op een tanende interesse in Finland als reisbestemming. Waar mogelijk wordt de lacune in het bronnenmateriaal aangevuld met krantenartikelen. Deze derde periode van relatieve autonomie eindigt met de moord op tsaar Alexander II, waarna Alexander III een meer conservatieve politiek voert ten opzichte van Finland. Deze omslag in de Russische politiek met betrekking tot Finland leidde in de decennia hierna tot meer interesse vanuit Nederland, maar ook andere Europese landen.

De vierde en laatste periode die onderzocht wordt is 1881 tot 1914. In deze periode, die ook wel de periode van Russificatie genoemd wordt, trachtten tsaar Alexander III en tsaar Nicolaas II Finland te integreren in het Russische Rijk. De verregaande censuur, incorporatie van het Finse leger bij het Russische, het invoeren van Russisch als standaardtaal en de

²⁶ Rob van de Schoor, 'Hendrik Wolfgang van der Meij', *Biografisch Woordenboek Gelderland* http://www.biografischwoordenboekgelderland.nl/bio/2_Hendrik_Wolfgang_van_der_Meij (geraadpleegd op 20-07-2020).

dictatoriale macht voor de gouverneur botsten met het nieuwe nationale bewustzijn in Finland.²⁷

De eerste bron uit deze periode is *Schetsen uit Finland* van Christiaan Hendrik Jacob van Niftrik, uitgegeven in *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* in het jaar 1899.²⁸ Deze bron geeft voornamelijk een indruk van het Finse landschap. De precieze weg die deze auteur heeft afgelegd is niet duidelijk op te maken uit de tekst. Daarnaast is het precieze jaartal van de reis niet bekend. De tweede, in dit geval geschreven bron is *Indrukken van Finland*, een reisverslag van Clara Engelen.²⁹ Engelen zou twee reizen naar Finland maken die in het verslag samen gepresenteerd worden. De precieze jaartallen van haar reizen zijn onduidelijk maar moeten ergens tussen 1902 en 1906 liggen. Met het beginnen van de Eerste Wereldoorlog wordt reizen vrijwel onmogelijk en aan het einde van deze oorlog zou Finland zijn onafhankelijkheid bewerkstelligen. Daarmee eindigt ook de vierde en laatste periode die onderzocht wordt.

Door de bovenstaande vier periodes aan te houden en de verschillende onderwerpen te analyseren, wordt inzichtelijk gemaakt wat de Nederlandse perceptie van Finland was gedurende de lange negentiende eeuw. Hierbij worden de factoren nationalisme en toerisme in het onderzoek meegenomen, dat is in eerder onderzoek toe nog niet voldoende gedaan. Door de toevoeging van deze factoren in het onderzoek kan gekeken worden wat de invloed is op nationale en regionale stereotypen. Deze perceptie kan in vervolgonderzoeken vergeleken worden met bijvoorbeeld het Engelse of Duitse beeld van Finland, om te zien op welke vlakken deze verschillen en wat de oorzaken hiervan zijn. Daarnaast kan de perceptie van Finland in Nederlandstalige reisverslagen bijdragen aan al bestaande onderzoeken naar de perceptie van Scandinavië als regio.

Methode en structuur

Dit onderzoek kijkt naar drie verschillende onderwerpen die worden behandeld in de genoemde reisverslagen. Het eerste hoofdstuk onderzoekt het beeld dat de reisverslagen schetsen van de geografie van Finland. Wat achtten de auteurs van de reisverslagen een typisch Fins landschap? Wat veranderde aan de perceptie van het Finse landschap in de lange

²⁷ Singleton, *History of Finland*, 61.

²⁸ Christiaan Hendrik Jacob van Niftrik, 'Schetsen uit Finland', *Elsevier's geïllustreerd maandschrift* 9 (1899) 389-409.

²⁹ Clara Engelen, 'Indrukken van Finland', *De Aarde en haar volken* (1906) 105-116.

negentiende eeuw? En op welke manier droeg toerisme bij aan de conservering of verandering van dit beeld? De relatie tussen toerisme en de perceptie van een land is aantoonbaar aanwezig omdat toerisme zowel percepties creëert alsmede deze herbevestigt.³⁰

Hoofdstuk twee kijkt naar de perceptie van de Finnen als inwoners van het beschreven land. Wat zijn volgens de auteurs van de reisverslagen de tradities en gewoonten van het Finse volk? Voor de perceptie van Finland zijn de inwoners een cruciaal onderdeel van het algehele beeld dat bestaat van Finland.

Het derde hoofdstuk legt de nadruk op de politieke situatie in Finland en de perceptie die de verschillende auteurs hebben van deze situatie. Wat zijn de voornaamste aandachtspunten van de verschillende auteurs? Reageren auteurs uit bepaalde periodes op de verschillende interne en externe politieke ontwikkelingen en hoe nemen zij dit op in hun reisverslagen? In de lange negentiende eeuw veranderde de politieke situatie in Finland kort achter elkaar. In één eeuw is Finland zowel onderdeel van Zweden, alsmede het autonome Groothertogdom Finland, om aan het einde van dezelfde eeuw onder directe auspiciën van de Russische tsaar te vallen.

Na het analyseren van deze drie onderwerpen in de verschillende reisverslagen worden de deelconclusies van de verschillende hoofdstukken samengebracht in de conclusie. Hier wordt gekeken wat de verandering in het geschetste beeld is door de beschreven periode heen en welke onderwerpen meer of minder aan verandering onderhevig zijn. Vervolgens wordt toegelicht of daar specifieke factoren aan ten grondslag liggen. Hieruit zal blijken wat de invloed van bepaalde factoren, zoals bijvoorbeeld toerisme, is op de perceptie van Finland en de Finnen.

³⁰ Rosanna Bonadei en Federica Frediani, 'Tourism' in: Manfred Beller en Joep Leerssen, *Imagology: The cultural construction and literary representation of national characters* (Amsterdam en New York 2007) 443-445, aldaar 444.

1. Het Finse landschap

Landschap, hoe een bepaalde streek eruitziet qua geologische vormen en begroeiing, is een bepalende factor in de creatie van nationale stereotypen. De term landschap wordt niet altijd als zodanig gebruikt, een auteur kan bijvoorbeeld refereren aan het klimaat of de natuur. Stereotypen met betrekking tot dit onderwerp komen vaak terug in metaforen, beschrijvingen en afbeeldingen in reisverslagen. In de achttiende eeuw verschoof de nadruk van reisverslagen van etnografische beschrijvingen naar een meer bredere blik waarin ook landschap een rol speelde.³¹ Met name in de onderzochte reisverslagen, waarin het eigen klimaat of landschap als mediaan wordt gebruikt, komt naar voren hoe de verschillende auteurs het Finse landschap afzetten tegen 'het normale'.³²

Dit exotisme, het benadrukken van de positieve kanten van 'de ander' of een ander land, is een verschijnsel dat vooral in de tijd van de Romantiek tot uiting komt. Het wordt vaak gelinkt aan *Wanderlust* en ontevredenheid met de eigen samenleving.³³ Het beschrijven van het Finse landschap dient dus niet alleen om de lezer te laten weten hoe Finland eruitziet, maar ook in welk opzicht het landschap beter (en soms slechter) is dan de situatie in het eigen land. Zo wordt een standaard neergezet waarmee wordt bepaald wat een typisch 'Fins' landschap is en wat niet.

Reizigers uit een latere periode kregen door toenemende mobiliteit gemakkelijker toegang tot de verschillende delen van Finland. De vraag is echter of deze vergrootte mobiliteit ook leidde tot een veranderend beeld van het Finse landschap. De invloed die toerisme heeft op het beeld van een bepaalde regio kan op verschillende manieren worden onderzocht.³⁴ In het geval van de reisverslagen over Finland kijkt dit onderzoek voornamelijk naar de manier van reizen, de motieven voor de reizen en de toegankelijkheid van het reizen naar Finland. De voorgenoemde punten met betrekking tot reizen veranderen door de beschreven periode heen en hebben een mate van invloed op de verandering of conservering van het beeld dat de reizigers van Finland hebben. Dit hoofdstuk toont aan dat de auteurs uit

³¹ Minard, *An imperial idyll*, 52.

³² Albert Meier, 'Travel Writing' in: Manfred Beller en Joep Leerssen, *Imagology: The cultural construction and literary representation of national characters* (Amsterdam en New York 2007) 446-449, aldaar 446.

³³ Joep Leerssen, 'Exoticism' in: Manfred Beller en Joep Leerssen, *Imagology: The cultural construction and literary representation of national characters* (Amsterdam en New York 2007) 325, aldaar 325.

³⁴ Zuelow, *History of modern tourism*, 43.

de eerdere reisverhalen een standaard zetten met betrekking tot welk landschap 'Fins' is en dat latere auteurs, met name de auteurs die eenzelfde (toeristische) route afleggen, ervoor zorgen dat dit beeld van Finland in stand blijft.

Tot 1809

Johannes, ook wel Johan, Meerman (1753-1815) was een Oranjegezinde aristocraat die in de late achttiende eeuw de titel Heer van Dalem en Vuren erfde van zijn vader Gerard Meerman. Hij studeerde in Leiden, Leipzig en Göttingen en behaalde de graad van meester in de rechten. Samen met zijn vader bezocht hij vele landen in Europa en schreef verslagen over deze reizen. Door het uitbreken van de Bataafse revolutie werd hij uit zijn politieke functies in de Staten van Holland gezet en wijdde hij zich, samen met zijn vrouw, enige jaren aan het reizen en schrijven.³⁵ Zijn collectie boeken en andere parafernalia zou door zijn achterneef Willem baron van Westreenen omgevormd worden tot het museum Meermanno. Zijn reisverslagen omvatten Groot-Brittannië, Midden-Europa, Italië en Scandinavië. Laatstgenoemde is relevant voor dit onderzoek en heeft als titel *Eenige berichten omtrent het Noorden en het Noord-Oosten van Europa*.³⁶

In dezelfde periode verschijnt het werk van Joseph Acerbi (1773-1846)³⁷, *Reizen door Zweeden en Finland tot aan de uiterste grenzen van Lapland in de jaren 1798 en 1799*.³⁸ Dit werk, later gebundeld in vier delen, verscheen in het tijdschrift *Vaderlandsche Letteroefeningen*. Acerbi was een Italiaanse aristocraat geschoold in Pavia. Hij was vanaf zijn 22ste levensjaar continu op reis door heel Europa. Hij

Afbeelding 1: Portret van Johan Meerman door Willem van Senus.

Afbeelding 2: Portret van Joseph Acerbi door P.W. Tonkins

³⁵ Jos van Heel, *Een wereld van verzamelaars en geleerden. Gerard en Johan Meerman, Willem van Westreenen en Pieter van Damme en hun archieven* (Hilversum 2012) 17-21.

³⁶ Meerman, *Berichten omtrent het Noorden*.

³⁷ Zijn naam kan in verschillende bronnen ook worden gespeld als Giuseppe, Jozef, Josef of Ascerbi.

³⁸ Acerbi, *Reizen door Zweeden*.

was geschoold in Latijn, Duits, Frans en Engels. Met name zijn reizen door Scandinavië zijn bekend, omdat hij zich aansloot bij de expeditie van Anders Fredrik Skjöldebrand, een Zweedse kolonel die in opdracht van de koning naar de Noordkaap ging om van het gebied een accurate atlas te maken. Na onenigheid zou Acerbi zelf verder reizen en uiteindelijk twee jaar door Scandinavië trekken. Waar hij na zijn noordelijke reizen heen is gegaan is onduidelijk. Op enig moment zou hij terugkeren naar Italië om vervolgens voor de voltooiing van zijn in aanbouw zijnde landhuis te sterven op 73-jarige leeftijd.³⁹

De motieven voor de gemaakte reizen worden in sommige gevallen genoemd door de auteur zelf. In het geval van Meerman kan uit het voorwoord worden afgeleid dat zijn eerdere reisverslagen goed verkocht werden en er dus een financieel motief was om er nog één te publiceren. Daarnaast stelt Meerman dat zijn reis slechts enkele maanden had moeten duren, maar dat hij uiteindelijk drie jaar onderweg is geweest. De reden hiervoor wordt niet gegeven, maar gezien de onstabiele situatie in Nederland zou het kunnen dat hij zich als Oranjegezinde aristocraat genoodzaakt zag enige tijd in het buitenland te verblijven.

Acerbi heeft zijn motieven uitgebreid toegelicht in de inleiding van zijn werk. Hij stelt de vraag waarom een 'inboorling van Italië, een land, overvloeiende in alle schoonheden der natuur, uit eigen beweging, zich het gevaar en de vermoeyenissen van een bezoek in de gewesten van den Noord-pool-kring, getrooste.'⁴⁰ De reden is volgens hem het feit dat hij geneigd was de 'schoonheden van Natuur als van Kunst, te verwisselen voor de nieuwigheid, de verhevenheid, en de grootschheid der Noordsche strecken.'⁴¹ De reden om tot publicatie van zijn werk over te gaan is ook ingegeven vanwege:

(...) de begeerte om nuttig te weezen aan reizigers, die, door vuurige nieuwsgierigheid gedreeven, zich gedrongen mogten voelen om die Noordlijke gewesten te bezoeken. Deeze gedeeltens van Europa, welke ik mag zeggen, door de natuur bijkans verlaten schijnen te wezen, zijn weinig bekend, en eenig berigt deswegen moet, overzulks, een gunstig onthaal ontmoeten.⁴²

³⁹ Arnold Barton, *Northern Arcadia: Foreign travelers in Scandinavia, 1765-1815* (Illinois 1999) 80.

⁴⁰ Joseph Acerbi, *Reizen door Zweeden en Finland tot aan de uiterste grenzen van Lapland in de jaaren 1798 en 1799: Eerste deel* (Haarlem 1805) 3-5.

⁴¹ Acerbi, *Reizen door Zweeden: Eerste deel*, 3-5.

⁴² Ibidem.

In het geval van Meerman is het motief van reizen overwegend financieel, zoals hij zelf stelt verkochten zijn reisverslagen goed en was dit een reden om nog een reis te ondernemen. Acerbi daarentegen had geen financieel motief, omdat hij pas na zijn reis besloot zijn werk uit te geven in een boek. De jonge Italiaan ging voor het avontuur en de zoektocht naar het sublieme.

Volgens Eric Zuelow's *A History of Modern Tourism* past dit in het laat achttiende-eeuwse patroon waarin de Grand Tour, een grote reis door Europa die veelal door jonge aristocraten gemaakt werd, aangevuld werd met de zoektocht naar 'astonishing feats of engeneering and understanding of the earth and mankind's place on it.'⁴³ Zuelow stelt ook, net als James Buzard, dat de reizen gemaakt door aristocraten uit deze periode nog niet toerisme te noemen zijn omdat er een belangrijk component mist, te weten: 'to this point, the overwhelming majority of tourists were wealthy. For the notion of tourism to gain a wider footing, travel needed to become cheaper, faster, and more comfortable.'⁴⁴

Dat het reizen rond 1800 duur en oncomfortabel was, is te lezen in de reisverslagen van Meerman en Acerbi. De reis naar Finland duurt zelf enkele dagen. In sommige delen van Finland zelf is het reizen zo oncomfortabel dat Acerbi stelt dat: 'Deeze wijze van reizen werdt op 't laatst zeer verveelende.'⁴⁵ Daarnaast moest hij zijn eigen slee kopen voor de rondreis. De prijs hiervan wordt niet vermeld, maar het is evident dat dit alleen voor de elite te betalen was. Uit deze passages en de passages die onderstaand vermeld worden, blijkt dat de reis naar en door Finland op dit moment nog een echt avontuur was dat alleen voor een kleine groep mensen betaalbaar en mogelijk was. Verder in het hoofdstuk laat dit onderzoek zien hoe dit verandert gedurende de lange negentiende eeuw.

⁴³ Zuelow, *History of modern tourism*, 37.

⁴⁴ Ibidem, 43.

⁴⁵ Joseph Acerbi, *Reizen door Zweeden en Finland tot aan de uiterste grenzen van Lapland in de jaaren 1798 en 1799: Tweede deel* (Haarlem 1805) 17.

Kaart 1: Reizen Meerman en Acerbi

Beide auteurs bereiken Finland via de op dat moment gangbare route. Vanuit Stockholm varen zij naar Åland en vanuit daar maken zij de overtocht naar Turku. Het eerste wat opvalt in de beschrijving van deze overtocht is dat beiden stellen dat er niets zo vermoeiend is als meerdere dagen tussen de scherenkusten doorvaren. De zee tussen Åland en Turku ligt vol ontelbare eilandjes. Sommigen zijn niet meer dan enkele meters groot, waar andere eilanden zo groot zijn dat zij bewoond zijn. Johan Meerman stelt dat:

De tweede dag wierdt dan eens met de vaart over ruime plekken water, dan weder door en voorbij onnoemelijke zoo grootere en kleinere Eilanden als enkele Rotsen, doorgebracht. Men kan zich geen akeliger gezicht verbeelden, dan deeze dorre, laage,

klippige stukjes land; een enkele heeft eens wat slecht Dennenbosch, hier en daar dwaalt een Schaap of eene Koe, maar huizen of Menschen ziet men er, althans van de waterzijde, zoo goed als nimmer.⁴⁶

Joseph Acerbi is het hiermee eens en stelt dat de omgeving rond Turku een van de meest onheilspellende is die hij op zijn reis gezien heeft. Uit zijn reisverslag blijkt dat de reis naar Finland een vermoeiende geweest moet zijn. Het behelsde meerdere dagen varen tussen de verschillende eilanden door, overnachtingen op of rond Åland en als kers op de taart nog een stuk over de Aurajoki, de rivier die Turku met de open zee verbindt. Johan Meerman en Joseph Acerbi doen er zeven, respectievelijk acht dagen over om van Stockholm naar Turku te komen.

Vanuit Turku vervolgen beide reizigers hun weg naar de binnenlanden van Finland en vinden daar wat zij zoeken met betrekking tot het Finse landschap. Een paar uur reizen met de slee vanuit Turku beschrijft Acerbi de waterval in de rivier Kyro:⁴⁷

Ten einde wij een te beter gezigt mogten hebben van deeze vertooning, vervoegden wij ons op een hogen grond, van waar wij een ver uitzigt hadden op een land, verschillend van oppervlakte en bijkans geheel overdekt met pijnboomen, welker aangenaam groen een bijkomenden luister ontving door de zonnestraalen. (...) De waterval verschafte ons een dier vertooningen, welke wij zo zeer verlangden te zien, als bijzonder eigen aan de Noordsche Gewesten, en die men, in Italië, nimmer ontmoet.⁴⁸

Hieruit blijkt aan het einde van de achttiende eeuw reizigers al bepaalde verwachtingen hadden met betrekking tot welke landschappen men kon verwachten in het noorden van Europa. Dit wordt eens te meer duidelijk in het verslag van Meerman, die na zijn bezoek aan Turku over land verder ging naar Helsinki, stelt dat de omgeving was zoals hij verwacht had:

⁴⁶ Johan Meerman, *Eenige Berichten omtrent het Noorden en het Noord-Oosten van Europa: Tweede Deel* (Den Haag 1804) 391.

⁴⁷ Na intensief onderzoek is de meest waarschijnlijke uitkomst dat de auteur de plaats of plaatsnaam verkeerd begrepen heeft en deze locatie dus niet precies gereconstrueerd kan worden. In de omgeving van Järvenkylä is op dit moment geen rivier met deze naam.

⁴⁸ Acerbi, *Reizen door Zweeden: Tweede deel*, 25.

‘Dan eens open, dan door verscheiden Dalen heen, of wel over Bergen; ook langs een stroomend water, met een Heerenhuis op eene hoogte, eene Laan, verscheiden Molens en, eene Cascade. (...) Tusschen beiden leverde de streek nogal aangename gezichten op.’⁴⁹

Hoewel Johan Meerman in tegenstelling tot Acerbi meer nadruk legt op de steden en dorpen die hij bezoekt is duidelijk te lezen dat de landschappen die hij ziet voldoen aan het verwachtingspatroon dat van tevoren al bestond. In zijn ogen is Finland een regio waar bossen, meren en rivieren slechts onderbroken worden door kleine samensmeltingen van mensen die ver van de bewoonde wereld woonden. Dit wordt eens te meer duidelijk bij de passage over het gebied tussen Helsinki en Porvoo: ‘Geen mensch verstond boven dien op dit Posthuis een woord behalven Finsch, 'gelijk dit de drie of vier laatste dagen reizens door Finland het meeste plaats had.’⁵⁰

Ook Acerbi stelt dat men buiten de bewoonde plekken, die al schaars zijn, geen enkele persoon tegenkomt. Op weg naar het noorden beschrijft hij een van de vele bossen op zijn route:

De droeve stilte en donkerheid van een digt bosch, waar in de takken een verwelfzel vormen, beletten den reiziger den hemel te zien en laaten alleen een zwak en twijfelagtig licht over. (...) De ontzaglijke indruk welke de ziel ondervindt, in deeze grootsche somberheid. Die treurige eenzaamheid, die afgescheidenheid van andere voorwerpen is onbeschrijfbaar. (...) Het eenige geluid, 't geen de reiziger in dit bosch hoort, is het barsten van den bast der boomen, door de vorst veroorzaakt.⁵¹

Het reizen door het binnenland kost de beide auteurs veel tijd en vooral veel moeite. Om van de ene naar de andere stad te reizen moest men met slee of koets langs verschillende herbergen of ‘stations’. Soms bestonden deze niet meer en sliepen de auteurs bij boeren of de landheer van het desbetreffende gebied. Wegen bestaan vooral uit paden van zand, maar deze zijn dikwijls grote modderpoelen door de gesmolten sneeuw, of zijn nog bevroren en dus spekglad. Acerbi omschrijft een reis tussen twee stations op de volgende manier:

⁴⁹ Meerman, *Berichten omtrent het Noorden: Tweede Deel*, 406.

⁵⁰ *Ibidem*, 404-405.

⁵¹ Acerbi, *Reizen door Zweeden: Tweede deel*, 35.

Op veele plaatzen was de sneeuw, op 't midden van den weg, gesmolten; maar nog blijven liggen op de zijden en aan den kant der hoogtens. (...) Elk ogenblik moesten wij de Sleeden verlaten, en te voet wandelen, tot wij een wijder met sneeuw bedekten grond, een bevrooren meer of rivier aantreffen. (...) De Sleede houdt in het nederdaalen, nooit een regte lijn, docht wordt, door het minste toeval, uit derzelve richting gerukt. (...) Deeze wijze van reizen werdt op 't laatst zeer verveelende.⁵²

Uit de reisverslagen blijkt dat reizen naar en in Finland niet gemakkelijk en goedkoop was. Desondanks slaagden deze twee auteurs erin het Nederlandse publiek kennis te laten maken met Finland en het Finse landschap. Het beeld dat van Finland geschetst wordt, is er een van oneindige bossen, talloze meren en spaarzaam bevolkte dorpen. In deze periode blijft de infrastructuur van Finland achter bij de rest van Europa en dat maakt dat er weinig mensen uit Europa de mogelijkheid, de middelen en motieven hebben om Finland te bezoeken. Daarnaast is er nog geen sprake van de financiële instrumenten die in de decennia hierna ontwikkeld zouden worden. Deze maakten het mogelijk voor reizigers om geld te wisselen, geld op te nemen en faciliteerden zo het ontluikende toerisme in Europa.⁵³

1809-1849

Na deze initiële literaire kennismaking met Finland bleef het lange tijd stil. Na het verschijnen van de reisverhalen van Meerman en Acerbi braken er verschillende grotere conflicten uit in Europa. Meerdere oorlogen later was Finland onderdeel geworden van het Russische Rijk. De relatieve stabiliteit maakte het weer mogelijk om Finland te bezoeken.

Het eerste reisverslag dat gepubliceerd wordt in deze periode van 1809 tot 1849 is de Nederlandse vertaling van Friedrich Wilhelm Schubert' reisverslag van zijn reizen door Scandinavië. Friedrich Schubert (1788-1856) was de zoon van een jurist en voltooide zijn studie aan de universiteit van Greifswald in noordelijk Duitsland. *De jure* was Greifswald tot 1815 onderdeel van het koninkrijk Zweden, maar de facto had het een vorm van zelfbestuur. Na het voltooien van zijn studie ging Schubert op reis naar het koninkrijk waarin hij geboren

⁵² Acerbi, *Reizen door Zweeden: Tweede deel*, 17-18.

⁵³ Buzard, *The Beaten Track*, 77-79.

was. Hierna zou hij terugkeren om enkele posities aan de universiteit van Greifswald te bekleden, om daarna als predikant op het eiland Rügen te worden.⁵⁴

In zijn reisverslag wordt duidelijk dat het reizen in het tweede decennium van de negentiende eeuw nog steeds per zeilboot of koets gaat. De oversteek van Stockholm naar Turku duurt ongeveer een week. De enige reguliere dienst is 'eene gemakkelijke ingerigte pakketboot.'⁵⁵ Net als Acerbi en Meerman stelt Schubert dat de tocht tussen de scherenkusten van Zweden en Finland gevaarlijk is en alleen door of met behulp van lokale schippers gemaakt kan worden.

Het reisverslag dat hierna gepubliceerd werd kwam van de hand van J. Ackersdijck (1790-1861). Het reisverslag kreeg de titel *Verhaal Ener Reize in Rusland*. Deze hoogleraar staathuishoudkunde deed op zijn reis naar Rusland ook Finland aan en heeft hier een deel van zijn reisverslag aan gewijd. Dit is het enige reisverslag dat hij schreef, zijn verdere publicaties betreffen vooral economische wetenschappen.⁵⁶ Ackersdijck onderneemt de tocht naar Finland vanuit St. Petersburg en reist per koets samen met een lokale jonkheer.

Afbeelding 3: Portret van J. Ackersdijck door P.W. van de Weijer

De laatste titel uit deze beschreven periode is *Het Noorden en het Oosten* van Jan van 's Gravenweert (1790-1870). Meester Jan van 's Gravenweert was een academicus, diplomaat en staatsman, geschoold in de klassieken. Van 's Gravenweert vertaalde enkele werken van Homerus, maar hij is voornamelijk bekend door zijn diplomatieke werk aangaande de Belgische Opstand. Tussen 1830 en 1836 pendelde hij heen en weer om voor

Afbeelding 4: Portret van Jan van 's Gravenweert door H.W. Caspari/P. Velyn

⁵⁴ Georg Cristoph Hamberger ed., *Das Gelehrte Teutschland oder Lexikon der jetzt lebenden teutschen Schriftsteller* (Lemgo 1825) 297-298.

⁵⁵ Schubert, *Reis door Zweden*, 303.

⁵⁶ Willem Cornelis Mees, 'Levensberigt van Mr. Jan Ackersdijck', *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde: 1862* (1862) 25-46, aldaar 25-46.

de Nederlandse regering te bemiddelen in België.⁵⁷ Daarna ging hij naar eigen zeggen op reis naar een gebied dat nog niet toeristisch was, Scandinavië en Rusland. Daarover zegt hij: ‘sedert enige jaren heeft de mindere moeilijkheid van verkeer de afstanden als verkleind; Noord-Amerika, Groot-Brittanje en Rusland leveren jaarlijks eene bevolking van touristen op naar verschillende punten: Zwitserland en Italie—van Frankrijk, Duitschland, de Nederland en Engeland rep ik zelfs niet—zijn wandelingen geworden.’⁵⁸

Kaart 2: Reizen Schubert, Ackersdijk en Van 's Gravenweert

⁵⁷ Jan J.F. Wap, 'Levensbericht van Mr. Jan van 's Gravenweert', *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde: 1870* (1870) 681-695, aldaar 681-695.

⁵⁸ Van 's Gravenweert, *Het Noorden en het Oosten*, 4.

Het beklag Van 's Gravenweert over het gemak waarmee toeristen nu allerlei streken aan konden doen, laat zien dat het reizen voor meer mensen toegankelijk was geworden en de mogelijkheden voor het reizen zeer verbeterd waren in de veertig jaar nadat Meerman en Acerbi hun reis ondernamen. Waar Meerman, Acerbi en Schubert nog met zeilschepen de oversteek naar Finland moesten maken, laat Van 's Gravenweert blijken dat de overtocht een stuk korter en gemakkelijker was geworden: 'De *Menzikoff* is een der sierlijkste stoombooten met welke ik immer gereisd heb. (...) Te Degerby nam men brandhout in. Ondanks al dit oponthoud werd de togt in ruim dertig uren afgelegd.'⁵⁹ Deze reis per stoomboot past in het patroon dat ontstond vanaf de jaren dertig van de negentiende eeuw. Van mei tot oktober gingen er drie stoomschepen per maand van Stockholm naar Reval en onderweg werden Turku en Helsinki aangedaan. Met deze manier van reizen kon men binnen twee dagen de oversteek maken van Stockholm naar Finland.⁶⁰

Friedrich Wilhelm Schubert, aan land gekomen in Turku, reist na twee dagen door richting de nieuwe hoofdstad Helsinki. Onderweg stelt hij dat: 'hoe verder men zich van Åbo verwijderd, des te schooner en vruchtbaarder wordt het oord.'⁶¹ Daarna ziet hij: 'tot Helsingfors gedurige afwisseling van bosch en rotsen, bekoorlijke dalen, vruchtbare velden, welige weiden, kerken en hoeven, kortom een rijk, bevolkt en schilderachtig landschap.'⁶² Waar Acerbi richting het noorden vertrok, reist Schubert over dezelfde weg als Meerman. Met zijn beschrijving van het landschap bevestigt hij voor de lezer wat Meerman in het kort ook stelde, een schilderachtig landschap met afwisselend bossen, meren en rotsen. Dit kan de oplettende lezer niet verrassen, want zij leggen exact dezelfde route af. Inmiddels waren er wel mijlpalen geplaatst die elkaar elke vierde mijl opvolgen. Tevens waren er wegwijzers neergezet die het reizen gemakkelijker moesten maken.⁶³ Van 's Gravenweert volgt dezelfde route van Turku naar Helsinki die op dat moment in Britse reisboeken al 'The Great Coastal Road' wordt genoemd.⁶⁴ Van 's Gravenweert doet slechts anderhalve dag over deze reis en schenkt in zijn reisverslag geen aandacht aan wat er zich tussen Turku en Helsinki bevindt.

⁵⁹ Van 's Gravenweert, *Het Noorden en het Oosten*, 124.

⁶⁰ Lurcock, *No particular hurry*, 4.

⁶¹ Schubert, *Reis door Zweden*, 316.

⁶² *Ibidem*, 324.

⁶³ *Ibidem*, 345.

⁶⁴ Lurcock, *No particular hurry*, 4.

Waar Johan Meerman vanuit Helsinki rechtstreeks over land naar St. Petersburg ging spreekt Schubert over 'den beroemden *Imatral*'.⁶⁵ Kennelijk was de waterval al in het begin van de negentiende eeuw een bekende plaats. De eerdere reisverslagen van Acerbi en Meerman benoemen het niet, dus waar Schubert de waterval van kent, is onbekend. Wat hij beschrijft is: 'waar een weg door het bosch naar den oever loopt, en aan den oever voor eenige jaren een steenen trap tot onder aan den stroom aangelegd werd. Deze plaats biedt het beste standpunt, om de hoogte van den val te overzien, weshalve Prins Karel van Pruisen, kort tevoren, ook hier het groote natuurwonder aanschouwd had.'⁶⁶

Hieruit wordt duidelijk dat Imatra op dit moment al een toeristische plaats was waar reizigers op af kwamen. De faciliteiten bij de waterval werden uitgebreid om het voor de reiziger gemakkelijker te maken de andere kant te bekijken. Schubert schrijft over Imatra: 'Om echter den val in zijnen ganschen omvang en de merkwaardige uithollingen aan de oevers te zien, moet men ook den anderen oever bezoeken, werwaarts de weg over het veer van Sitola loopt.'⁶⁷ Er werd geadverteerd met beroemde mensen die deze plek hadden bezocht, waaronder de eerder genoemde Karel van Pruisen, maar ook Catherina de Grote van Rusland.⁶⁸

De faciliteiten bij Imatra zouden zich naar verloop van tijd steeds meer uitbreiden, totdat de waterval in gebruik werd genomen voor een waterkrachtcentrale. Tegenwoordig zijn er shows rondom het vrijuit stromende water, begeleid met muziek van Jean Sibelius.⁶⁹ In de tijd van Schubert was het al een plek waar reizigers specifiek naartoe gingen.

Vijf jaar eerder bezocht Ackersdijck dezelfde plek tijdens zijn meerdaagse uitstap naar Finland. Na vertrek uit de Russische hoofdstad koste het hem en zijn reisgenoot enkele dagen per paard om Imatra te bereiken. Onderweg sliepen zij in verschillende hoeven totdat:

⁶⁵ Schubert, *Reis door Zweden*, 379.

⁶⁶ Ibidem, 381.

⁶⁷ Ibidem

⁶⁸ Ibidem, 383. Voor de gehele geschiedenis van Imatra als toeristisch oord verwijs ik naar Anu Talka, *Imatran Kirja* (Jyväskylä 1997).

⁶⁹ Suomen Vesiputoukset, 'Rapid Shows in Finland', *Suomen Vesiputoukset* (<https://www.suomenvesiputoukset.fi/waterfalls/rapid-shows-in-finland/#imatra> (geraadpleegd op 17 juli 2020)).

Wij zagen nu hoe de Woxa, uit het Saima-meer gekomen, breed en slingerend voortloopt tusschen schoone, met bosschen begroeide oevers, langzamerhand smaller wordt, en op een meer hellenden grond komt, tot dat zij eindelijk tusschen de rotsen, een engen doortogt vindt. Deze is de Imatra. Op verschillende punten konden wij dien nu beschouwen; men heeft daartoe zitplaatsen, leuning en trappen ingerigt.⁷⁰

Nadat Schubert rond 1818-1819 al had geconstateerd dat er een trap uitgehakt was, kan uit Ackersdijck werk opgemaakt worden dat er zelfs zitplekken waren ingericht. Daarnaast spreekt hij over de souvenirs die hij verkreeg: 'Door het draaijen van het water worden steentjes, regelmatig rond afgeschuurd. (...) Men bood ons eenige zulke steentjes aan, en ik heb er een paar van medegenomen.'⁷¹

Eenzelfde beeld wordt zo'n twintig jaar later geschetst door Jan van 's Gravenweert. Hij schrijft dat hij graag het landgoed Monrepos had bezocht, maar koos 'om liever eenen dag te wijden aan den beroemden val van *Imatra*.'⁷² Dat dit uitstapje vanuit Viipuri hem de gehele dag kostte, deerde niet omdat 'ondanks deze bedenking is de val van *Imatra* op zich zelve zeer fraai in een land, waar de grond er bijkans geene aanbiedt.'⁷³

Alle drie de reizigers uit deze periode bezoeken de waterval nabij Imatra. Ingericht voor bezoekers uit andere landen blijkt dat het toerisme hier al voet aan de grond had gekregen. Vanuit Imatra zou Ackersdijck weer terugreizen naar St. Petersburg, terwijl Van 's Gravenweert deze plek aandeed alvorens verder te reizen naar de Russische hoofdstad. Waar de drie auteurs in tegenstelling tot Acerbi slechts enkele zinnen gebruiken om het landschap onderweg te beschrijven, gebruiken zij meerdere pagina's om het 'wonder van de natuur' in Imatra te beschrijven. Het is duidelijk dat deze plek voor de reizigers de manifestatie van het natuurschoon in Finland was. De auteurs uit deze periode reizen slechts kort rond in de steden en doen er lang over om naar specifieke plekken zoals Imatra te reizen.

Het feit dat Imatra reeds bekend stond als toeristische attractie laat zien dat de reizigers uit deze periode al een notie hadden van wat de moeite waard was om te bezoeken.

⁷⁰ Ackersdijck, *Verhaal eener reize*, 206.

⁷¹ Ibidem, 206.

⁷² Van 's Gravenweert, *Het Noorden en het Oosten*, 128.

⁷³ Ibidem, 128-129.

Het reizen naar en in Finland was echter nog steeds erg moeizaam, daarom kunnen deze reizigers nog geen toeristen genoemd worden. Het beeld dat in de reisverslagen uit deze periode naar voren komt, verschilt weinig van de beschrijving van het Finse landschap die eerdere reisverslagen geven. Finland wordt nog steeds gezien als een land vol bos, meren en woeste natuur.

1849-1881

Met de opkomst van modern vervoer, zoals de stoomboot en stoomtrein, werd het goedkoper en makkelijker om naar Finland te reizen. In de derde periode beschreven in dit onderzoek, van 1849 tot 1881, zijn er echter geen reisverslagen beschikbaar van reizigers die Finland als bestemming hadden. In deze periode was Finland met name een bestemming voor de Russische elite die de hoofdstad Sint-Petersburg verliet om in Helsinki in een van de vele kuuroorden te resideren. De opening van een nieuwe lijn met twee stoomboten in 1837 zorgde voor een toename van Russische toeristen. In de twee decennia hierna zouden er meerdere lijnen komen, waardoor de ticketprijs naar beneden zou gaan.⁷⁴ De tijd van avonturiers was voorbij en de kust van Finland werd meer en meer een toeristische bestemming.⁷⁵

Het binnenland was echter niet tot nauwelijks bereikbaar, totdat het spoornetwerk werd uitgebreid. De eerste spoorlijn werd geopend in 1862 en verbond Helsinki met Hämeenlinna, een belangrijk knooppunt tussen Helsinki, Tampere en andere kleine steden. Vanaf dat moment ging het snel. De eerstvolgende lijn werd acht jaar later geopend en verbond Helsinki met Sint-Petersburg. Meerdere spoorlijnen van en naar Tampere werden in de daaropvolgende jaren gelegd, alsmede een lijn tussen Helsinki en Turku.⁷⁶

Grote delen van het binnenland werden ontsloten, waardoor de economie van het groothertogdom Finland gestaag groeide. David Kirby, emeritus professor aan de University College of London, stelt dat:

Before the astonished eyes of the Russians, observed one Finnish official in 1889, the 'small embryonic state' created by Alexander I had become an autonomous state

⁷⁴ Minard, *An imperial idyll*, 129.

⁷⁵ Lurcock, *No particular hurry*, 3-5.

⁷⁶ David Kirby, *A concise history of Finland* (Cambridge 2006) 119-123.

within the course of three-quarters of a century, (...) with its own industry, which in part competes with their own markets, and with its own firmly secured finances and credit system in the world markets, which many richer countries might envy.⁷⁷

Hierbij moet vermeld worden dat deze vooruitgang met name in zuidelijk Finland plaatsvond, grofweg het gebied ten westen, oosten en zuiden van Tampere. Ten noorden van de relatief nieuwe industriestad, gesticht in 1779, bleef het een overwegende rurale samenleving waar de meesten seizoenswerk verrichten in de houtindustrie om daarnaast zelfvoorzienend boer te zijn.

De economische vooruitgang zorgde er niet alleen voor dat het reizen gemakkelijker werd, maar ook dat de staat kon investeren in de hoofdstad Helsinki. Bekende gebouwen uit deze periode zijn de kathedraal van Sint-Nicolaas (1852), het Zweedse theater (1860), de Uspenki Kathedraal (1868) en het Alexander theater (1879). Hiermee werd Helsinki een Europese hoofdstad die het bezoeken waard was.

In de volgende onderzochte periode van 1881 tot 1909 verschijnen er in Nederland weer reisverslagen over Finland, met name na de media-aandacht die ontstond in verband met de 'Russificatie' pogingen in de laatste twee decennia van de negentiende eeuw.

1881-1914

In de vierde periode, van 1881 tot 1914, neemt de Europese aandacht voor Finland toe. Ten eerste omdat de Russische Gouverneur-Generaals van deze periode Finland proberen te integreren in het Russische Rijk. Ten tweede zorgen de internationale netwerken van sociaaldemocraten ervoor dat er meer contact is tussen Finse sociaaldemocraten en sociaaldemocraten in andere staten. Ten derde trekken de hervormingen in Finland ten opzichte van vrouwenrechten de aandacht in de media en bij feministische groeperingen.⁷⁸

Met betrekking tot reizen was de drang om de wereld te ontdekken aanzienlijk afgenomen, dit is te zien in de reisverslagen uit deze periode. Daarnaast wisten reizigers, die in sommige gevallen nu echt toeristen waren geworden, vaak wat hen te wachten stond. Via reisgidsen zoals die van Baedeker kon de reiziger van tevoren bepalen waar hij of zij heen

⁷⁷ Kirby, *Concise History*, 123.

⁷⁸ Lurcock, *No particular hurry*, 1-2.

ging. Soms waren er al foto's of illustraties bijgevoegd zodat de reiziger precies wist hoe het eruit zou zien.⁷⁹ De eind-achttiende-eeuwse traditie van het zoeken naar het sublieme, romantische landschap was niet verdwenen, maar was tegen het einde van de negentiende eeuw getransformeerd naar een lijst van 'must-see' plekken. Dit is terug te zien in de reisverslagen uit deze periode, zij gaan vrijwel allen naar deze 'must-see' plekken en beschrijven het landschap daarbuiten niet.

De uitzondering hierop is het grote artikel van Christiaan Hendrik Jacob van Niftrik (1872-1936) genaamd *Schetsen uit Finland*, gepubliceerd in *Elsevier's Gillustreerd Maandschrift*. Dit tijdschrift werd halfjaarlijks uitgegeven met zes delen, één deel voor elke maand. Van Niftrik was de ideale kandidaat voor een artikel over Finland, want hij woonde en werkte in Helsinki. Hij was naast diplomaat ook schilder en tekenaar. In de *Lexicon van Nederlandse Beeldende Kunstenaars 1750-1950* staat dat zijn werk niet bekend is, maar dat hij ook schrijver geweest moest zijn.⁸⁰ Hij overleed in juni 1936 te Helsinki. Zijn artikel in het tijdschrift combineert tekst met beeld om zo een indruk te geven van Finland. Dat zijn aankomst in Finland een onuitwisbare indruk achter gelaten moet hebben, blijkt niet alleen uit zijn definitieve vestiging in Finland, maar ook uit een van de eerste zinnen van zijn werk:

Toen ik nu voor 't eerst in Finland kwam en, van een klein kustplaatsje, eensklaps in 't binnenste van dat land gebracht werd, zonder eenige stad of eenig cultuurvoortbrengsel gezien te hebben, toen was het mij of ik ontwaakte in het land mijner kinderdroomen. "Er was ereis" fluisterde mij 't heele landschap toe. De donkere geheimzinnige bosschen, in hun wilde schoonheid zonder eenig spoor van menselijke zorg, de stille, klare meren, als paarlemoeren schelpen in 't donkere landschap, dat als een oneindig woud zich naar alle hemelstreken ontrolde, de geweldige rotsmassa's, als wilde reuzen dreigend over wildschuimende stroomen, de grotten, waaruit geheimzinnigheid ademde, alles sprak van die overoude tijden toen de mensch, nog tevreden met 't geen hem de natuur bood, den bijl zwaaide tegen de dieren des wouds, in plaats van naar spade en ploeg te grijpen.⁸¹

⁷⁹ Zuelow, *History of modern tourism*, 79.

⁸⁰ Pieter A. Scheen, *Lexicon Nederlandse Beeldende Kunstenaars 1750-1950, M-Z* (Den Haag 1970) 109.

⁸¹ Van Niftrik, 'Schetsen uit Finland', 390.

In bovenstaand citaat is te lezen dat de perceptie van Finland nauwelijks is veranderd sinds Acerbi en Meerman hun eerste reisverslagen publiceerden. Ondanks de industrialisatie, economische vooruitgang en politieke omwentelingen blijft het beeld van het landschap vrijwel hetzelfde; oneindige bossen, rotsen, meren en rivieren. Dat er in zijn reisverslag geen plaats is voor steden legt Van Niftrik kort uit:

De Finsche steden zijn netjes en ordelijk gebouwd, en de hoofdstad Helsingfors is zelfs zeer weelderig aangelegd. Van die steden en van 't stadsleven zal ik maar niet veel vertellen. Steden zien er haast overal eender uit, de menschen gaan in alle steden ongeveer eender gekleed, en photographie- en 'ansichts karten' maken ons tegenwoordig toch met alle steden bekend.⁸²

Afbeelding 5: Een afbeelding van een eland uit *Schetsen uit Finland*.

Los van de persoonlijke argumenten om de steden niet aan te doen laat bovenstaande zien dat men via foto's en ansichtkaarten al bekend kon raken met een land voordat hij of zij er geweest was. Deze trend van foto's en ansichtkaarten kwam op vanaf de jaren '80 van de negentiende eeuw, waarbij met name de ansichtkaart een goedkope manier was om of wat naar huis te sturen vanaf een vakantie locatie, of om alvast een beeld te krijgen van waar de reis naartoe ging. Eric Zuelow stelt dat: 'guidebooks, postcards, and other technologies tell tourists what ought to be seen and how to see it.'⁸³ Naarmate fotografie goedkoper en handzamer werd, was het mogelijk om het fototoestel mee op reis te nemen en zo ter plaatse foto's te maken.

In Van Niftrik's artikel uit *Elseviers geïllustreerd Maandschrift* wordt echter duidelijk dat tekeningen nog steeds populair waren. Zijn artikel bevat meerdere tekeningen van scènes die 'typisch Fins' zijn. Een voorbeeld hiervan is een tekening van een eland, een dier dat alleen

⁸² Van Niftrik, 'Schetsen uit Finland', 391.

⁸³ Zuelow, *History of modern tourism*, 87.

in het noorden van Europa leeft. Daarnaast geeft Van Niftrik verderop in zijn artikel een beschouwing van de natuur die hij typisch voor Finland noemt:

Ik zei al eens, dat de meren, met hun mooie blauwe kleur, in den zomer 't land zoo schilderachtig maken, “Het land der duizend meren” heeft Runeberg, Finland's grootste dichter, zijn vaderland genoemd. Duizend is nog te weinig - ontelbaar zijn de meren in Finland: zoowel kleinere en grootere bekkens tusschen rotsheuvels, moerassen, die in den herfst en 't voorjaar meren vormen.⁸⁴

Het meest bekende van al deze meren is het Saima-meer, tegenwoordig gesitueerd in de autonome Russische provincie Karelië. Het water dat het meer uitstroomt vormt stroomversnellingen:

(...) waarvan de Imatra-waterval een uitstekend voorbeeld is: door een ongeveer honderd meter breede spleet in de granietrotsen wringt en schuimt, raast en dondert de ontzaggelijke watermassa van 't groote Saima-meer om een uitweg te vinden naar de Woeoxen, een meerachtig breede rivier, vol armen en takken, die zich ontlast in het Ladoga-meer. De Imatra-val levert een van de aangrijpendste natuurtooneelen op, die men zich maar voorstellen kan.⁸⁵

Dat de Imatra waterval op dit moment een toeristische trekpleister was, schreven de voorgaande reizigers zoals Ackersdijck en Schubert al. In de vorige beschreven periode waren er al stenen trappen uitgehakt en kon men de waterval van verschillende punten bekijken. Op het moment van publicatie van Van Niftrik is nog verder uitgebreid. Hij schrijft dat:

De bevolking langs de Imatra en langs de mondingoevers van 't Saima-meer en van de Woeoxen, leven uitsluitend van de vischvangst, maar ook 't groote vreemdelingenbezoek, vooral uit Rusland, zoowel des zomers als 's winters verschaft het volk hier een aardige verdienste. (...) Waartoe de Imatra nog al eens gebruikt

⁸⁴ Van Niftrik, 'Schetsen uit Finland', 396.

⁸⁵ Ibidem, 397.

wordt, is tot zelfmoorden. Al meermalen is het voorgekomen, dat levensmoede menschen naar hier reisden en zich van de hooge brug, die over den val leidt, naar beneden stortten. Geen spoor van hun lijken werd ooit teruggevonden. Op de brug staan, bij druk bezoek, gewoonlijk oppassers, die bijzonder 't oog hebben te houden op de toeschouwers, want 't schijnt dat zulk een val aantrekt als een afgrond; en heeft een hotelhouder uit de buurt, (want daar zijn heel wat hotels) soms gasten bij zich, die hem verdacht voorkomen, en die er erg melancholiek uitzien, zal hij hen nooit zonder toezicht naar buiten laten gaan.⁸⁶

Los van het lugubere verhaal over de zelfmoorden wordt hier duidelijk dat er een brug is gebouwd over de waterval heen. Op deze manier werd het makkelijker om vanaf de beide oevers de waterval te aanschouwen, alsmede om een gezichtspunt te hebben boven de waterval zelf. De vermelding van een hotelhouder doet de lezer misschien niet verbazen, waar toeristen komen zijn immers hotels.

⁸⁶ Van Niftrik, 'Schetsen uit Finland', 3397-398.

Kaart 3: Reizen Engelen

Dat er toeristen kwamen naar bekende plaatsen als Imatra moge duidelijk zijn, zo ook de schrijfster van het volgende reisverslag *Indrukken van Finland*, Laurentia Clara Elisabeth Engelen (1879-1956). Deze jonkvrouw was vanaf 1910 conservator bij de Oudheidkamer in Zutphen, waar zij 27 jaar lang archeologische tentoonstellingen zou organiseren. Daarnaast was zij actief in vele verenigingen met betrekking tot het museale leven in Nederland en een van de eerste vrouwen die de colleges kunstgeschiedenis aan de Universiteit Utrecht zou volgen.⁸⁷ In haar jonge jaren ontmoette zij enkele Finse vrouwen en werd bevriend met hen. Dit zou leiden tot twee reizen naar Finland, althans die gedocumenteerd zijn, met een

⁸⁷ Yvette Marcus- de Groot, *Kunsthistorische vrouwen van weleer: De eerste generatie in Nederland voor 1921* (Hilversum 2003) 239-253.

reisverslag tot gevolg. Dit werd in 1906 gepubliceerd in *De Aarde en haar Volken*, een geïllustreerd maandblad met wetenschappelijke en culturele reisverslagen.⁸⁸ Haar reisverslag heeft als enige van de gebruikte bronnen in dit onderzoek foto's, alhoewel het niet zeker is dat Engelen deze zelf genomen heeft.

Na een gemakkelijke reis met de boot vanaf Lubeck kwam Engelen op haar eerste reis via een korte stop in Reval direct in Helsinki aan. Na enkele dagen bij bekenden te hebben gelogeed in de omgeving van Helsinki ging zij met een Finse vriendin het land in om te verblijven in het zomerhuis van enkele vrienden. In haar tweede reis kwam zij over vanuit Stockholm om vervolgens in Helsinki van boord te gaan. Na een avond met vrienden te hebben gepend, nam zij de trein richting Imatra. Daar wachtte een omnibus, de met paarden bespannen voorloper van de stadsbus, om hen naar het hotel bij de waterval te brengen. Opvallend is dat

in slechts 50 jaar tijd de reis naar de waterval van Imatra dusdanig veranderd was dat men nu geen enkele stap zelf hoefde te zetten. Engelen beschrijft dat zij meteen uit de omnibus het hotel in kon stappen, dat naar alle moderne eisen was ingericht.⁸⁹ In dit hotel,

Afbeelding 6: Jonkvrouwe Clara Engelen. Genomen voor de Oudheidkamer in Zutphen.

gesitueerd op enkele tientallen meters van de waterval, konden toeristen verblijven in het comfort dat men gewend was in de gegoede delen van Europa.

Op de vroege morgen na aankomst ondernam Engelen een wandeling richting de waterval. Daarover vertelt zij: 'Van af de brug is de indruk beter; daar ziet men welk een massa water er in de nauwe gang geperst wordt; in woest vaart spat het op tegen de grootste

⁸⁸ Over dit tijdschrift zie: <https://www.kb.nl/themas/tijdschriften/de-aarde-en-haar-volken>. (Geraadpleegd op 21 juli 2020).

⁸⁹ Engelen, 'Indrukken van Finland', 112.

rotsblokken die het trachten te stuiten; de snelheid van den stroom is duizelingwekkend.⁹⁰ Ook Engelen benoemt de brug die daar gebouwd is om het steeds belangrijker wordende toerisme te faciliteren. Vanuit Imatra reist zij per trein naar Punkaharju, volgens Engelen: de plaats die de Finnen als een van de mooiste plekken van hun land aanduiden en waar veel Russen de zomer komen doorbrengen.⁹¹ Punkaharju bevalt Engelen zeer. De beschrijving die zij van Punkaharja geeft, laat de lezer weer zien wat een ‘typisch Fins’ landschap is: ‘Grote wandelingen zoekt men er tevergeefs, telkens stuit men op water, maar roeien en zeilen kan men er des te meer, en er zijn een menigte van mooie plekjes, waar men van onder de boomen een ver uitzicht heeft over de watervlakte met hare talloze eilandjes.’⁹² Ondanks dat Engelen in Finland aantrof wat zij had verwacht qua landschap stelt ze:

De weg, dien we gereden hadden, was slechts bij gedeelten mooi, want witte berken vervelen op den duur, als ze door geen ander hout worden afgewisseld en een meer met dennen eromheen verliest zijn bekoorlijkheid, als twee uur lang geen verandering het landschap komt. Nog eens, Finland is geen land voor toeristen, maar een land om op een plaats stil te blijven; het is een land om te rusten en te droomen.⁹³

Dat Finland een land is om op één plaats te blijven is een uitspraak die getuigt van het idee dat hoe ver men ook reist, het landschap van Finland altijd hetzelfde zou blijven. Meren, bomen, rotsen en oneindige stroken bos zouden blijvend de toon zetten als het over het Finse landschap gaat. De foto van een Fins meer uit het reisverslag van Engelen laat zien dat het niet uitmaakte welk meer de

Afbeelding 7: Foto van een Fins meer.

⁹⁰ Ibidem.

⁹¹ Engelen, ‘Indrukken van Finland’, 113.

⁹² Ibidem.

⁹³ Ibidem, 115.

toerist bezocht, dit is het beeld is dat de reiziger kan verwachten wanneer men een meer in Finland bezoekt.

Ondanks de ruimere mogelijkheden om het land rond te reizen, laat het reisverslag van Engelen zien dat zij ervoor koos om in Helsinki te verblijven en slechts enkele dagen de hoogtepunten van de Finse natuur te bezoeken. Dit korte bezoek was het waard, omdat de reis ernaartoe veel korter was dan in de eerdere periodes beschreven. Daarmee werd het voor toeristen makkelijker om wat zij als de 'typische' Finse natuur zagen te bezoeken. Daarmee werd dit beeld, wat in de voorgaande eeuw ontstaan was, herbevestigd.

Naarmate er meer toeristen naar dezelfde 'wonderen van de natuur' gingen, stonden deze plaatsen steeds meer symbool voor wat de Finse natuur was. Waar het eerste reisverslag van Acerbi nog talloze passages bevatte van de natuur die hij op zijn reis tegenkwam, zien we dat in de tweede periode, 1809 tot 1849, de focus steeds nadrukkelijker komt te liggen op de specifieke natuur die bezocht wordt. Daarna is te zien dat de ontwikkeling van de infrastructuur en het daarmee opkomende toerisme een grote rol heeft gespeeld in het toegankelijk maken van deze plaatsen en de markering van hun status als 'typisch' Finse natuur. Zo werd het beeld van wat een Fins landschap was herbevestigd door middel van het toerisme naar deze plekken.

2. Finland en de Finnen

Reisverslagen brengen informatie over naar de lezer en zijn een manier om bepaalde concepten van de ander te cultiveren. Andere manieren van leven, culturele gewoontes en de bepaalde moraal van het bereisde gebied worden vergeleken met de eigen cultuur. Deze constructie van de ander is met name in reisverslagen duidelijk, omdat de schrijver en de lezer de informatie verwerken via de al bekende eigen cultuur. Door de voorkennis van de lezer te gebruiken en te cultiveren wordt een andere cultuur beschreven via concepten die de lezer al kent. Leerssen stelt daarom dat dit soort tekst niets anders is dan de literaire versie van een interculturele confrontatie met fenomenen zoals een exotische setting of een etnisch stereotype figuur.⁹⁴

Met name in de beschreven periodes van dit onderzoek kunnen de auteurs makkelijk een stereotype neerzetten van 'de Fin', omdat de meerderheid van de lezers nimmer naar Finland zou gaan om te kijken of de Finnen aan dit stereotype voldeden. Zo hebben reisverslagen een grote bijdrage geleverd aan nationale stereotypen.⁹⁵ In dit hoofdstuk wordt gekeken naar de omschrijving die de auteurs geven van 'de Finnen' en wat zij schrijven over de zeden en gewoontes in Finland. Er wordt gekeken hoe dit beeld van de Finnen veranderd door de lange negentiende eeuw heen en welke factoren bijdragen aan de verandering van dit beeld of hoe dit beeld constant blijft.

Tot 1809

Als Johan Meerman voet aan wal zet aan het eind van de achttiende eeuw komt hij meteen terecht in de meest Zweedse stad van Finland. Åbo, zoals Turku op dat moment heet, is een overwegend Zweedstalige stad waarin de publieke sector de overhand heeft. De administratieve leiding over het gewest Finland is hier gezeteld, alsmede de enige universiteit en boekdrukkerij. De overwegend Zweedse ambtenaren hebben weinig tot geen affiniteit met de lokale bevolking en zijn meestal slechts enkele jaren aanwezig in Finland alvorens terug te keren naar Zweden.

⁹⁴ Joep Leerssen, 'Echoes and images: Reflections upon foreign space' in: Joep Leerssen ed, *Alterity, identity, image: Selves and others in society and scholarship* (Amsterdam 1991) 123-138, aldaar 123.

⁹⁵ Meier, 'Travel Writing', 449.

De eerste persoon die Meerman tegenkomt en daadwerkelijk benoemt is professor Porthan van de universiteit in Turku. Meerman stelt dat hij een man is:

van uitgebreide Studiën; de oude Litteratuur was ham zoo weinig vreemd als de Geschiedenis en gesteldheid van Finland. Op de taal van dit gewest, en de kennis der met de Finnen vermaagschapte Volkeren, heeft hij zich inzonderheid toegelegd, en er Verhandelingen over uitgegeeven; hij was zelfs te dier tijd nog bezig met het verbeteren en voltallig maaken van een Finsch Lexicon, 't welk uitverkocht is.⁹⁶

Porthan was op dat moment al een bekende geleerde binnen het Zweedse rijk in verband met zijn zoektocht naar de oorsprong van de Finse taal en vanwege zijn verzameling Finse poëzie.⁹⁷ Ook Joseph Acerbi ontmoet Porthan bij aankomst in Turku:

Ik maakte kennis met den Hoogleraar Porthaan, die ons alles, wat in de Boekerij bezienswaardig was, vertoonde. (...) Hij deedt ons een geschenk van verscheide verhandelingen, door hem geschreven, over een en ander onderdwerp dat Land betreffende.⁹⁸

Beide auteurs ontmoeten Porthan en worden ongemerkt onderdeel van zijn doel om de Finse taal meer bekendheid te geven. De plaatselijke situatie in Turku met betrekking tot een Zweedstalige en Finstalige bevolking wordt door beide auteurs opgemerkt, maar er wordt getuige het volgende citaat geen noemenswaardige aandacht aan besteed: 'De universiteit, telde, slecht weinig meer dan 200 Studeerenden, (...) Zweeden onder dezelve schat men op een tiende, tegen negen tiende Finnen' aldus Johan Meerman.⁹⁹

Ondanks dat er aan de achterliggende reden van de taalverschillen geen aandacht wordt besteed, vindt Meerman het wel nodig om te benoemen dat geen enkele boer die hij in het binnenland tegenkomt iets anders dan Fins en een paar woorden Zweeds spreekt. Zijn verhaal maakt daarna een grote sprong waarin hij alleen nog uiteenzet hoe het fort van

⁹⁶ Meerman, *Berichten omtrent het Noorden: Tweede Deel*, 398-399.

⁹⁷ Singleton, *History of Finland*, 52-53, 69.

⁹⁸ Acerbi, *Reizen door Zweeden: Tweede deel*, 3.

⁹⁹ Meerman, *Berichten omtrent het Noorden: Tweede Deel*, 397-398.

Helsinki eruitziet om vervolgens de Russische grens over te steken. Het is Acerbi die de lezer een volledige uiteenzetting geeft van het leven op een Finse boerderij:

Men wordt met gulle gastvrijheid ontvangen; de Boer verschaft u alles wat hij te eten heeft, schoon hij, u alleen versche en dikke melk, gezouten haring en misschien, een weinig gezouten vleesch voorzet. Zij zijn arm; maar met betrekking tot zich zelve zijn zij rijk.¹⁰⁰

Het verbaast Acerbi dat deze boeren zonder extra kleding van binnen naar buiten lopen zonder ziek te worden. De reden moet volgens hem gezocht worden in de baden die men neemt, oftewel de Finse sauna. Volgens Acerbi draagt dit bij aan het vrije leven dat de Finnen hebben. Dit komt volgens hem met name door:

Mannen en Vrouwen gaan door een vermengd in dit dampbadplaatsje, zij kleeden zich uit, en alles gaat zonder eenige ongeregeldeheid toe. (...) Zij komen menigwerf geheel ontbloot buiten, en praat met elkander, of met iemand die hun aanspreekt. (...) Deze boeren verzekeren u, dat zij zonder die heete dampbaden, niet zouden kunnen uitsaan, hunne onderscheidene werkzaamheden te verrigten.¹⁰¹

Afbeelding 8: Ets van een Finse sauna uit Acerbi's reisverslag

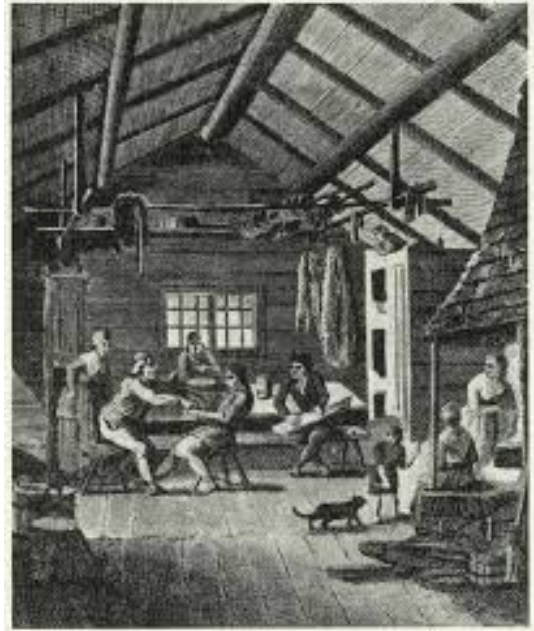
Voor de Italiaanse Acerbi was het ondenkbaar dat mannen en vrouwen zo vrijelijk met elkaar omgingen terwijl zij naakt waren. Nog meer stond hij versteld van het feit dat 'De Finlandsche boeren gaan dus oogenblikkelijk uit een

¹⁰⁰ Acerbi, *Reizen door Zweeden: Tweede Deel*, 19.

¹⁰¹ *Ibidem*, 136.

dampkring van 70 graaden hitte, in een van 30 graaden koude, een onderscheid van 100 graaden.’¹⁰²

Deze dampkringen, oftewel sauna’s, staan volgens Acerbi op enige afstand van het huis, vaak naast de rivier of het meer. Naast de sauna zijn er meerdere schuren waarin spullen opgeslagen kunnen worden. Om het voor de lezer inzichtelijker te maken hoe de Finnen leven geeft Acerbi een schets van de binnenkant van een boerenwoning, de bedoeling is de ‘zeldzaame wijze van zingen bij de Finlanders’ te laten zien maar het geeft de lezer ook een inkijk in de ‘Finsche hoeve’.

Afbeelding 9: Ets van een boerenwoning met runenzangers.

Elke Finse boer heeft volgens Acerbi een muziekinstrument dat hij bespeelt. Hier zien wij een beschrijving van een tafereel welk vaak terugkomt in de reisverslagen, maar ook in wetenschappelijke literatuur over Finse cultuur. Acerbi schrijft dat:

Een Man speelt op een speeltuig eigen aan Finland, het draagt den naam van *Harpu* terwijl twee andere mannen tegen elkander over zitten, en, de handen zamengevouwen hebbende, met het speeltuig hun gezang paaren en hunnen lichaamen beweegen, die een den ander beurtlings van de stoel optrekkende. Het overige gezelschap maakt de toekijkers uit.¹⁰³

Deze beschrijving van Acerbi laat zien dat het zingen van runen in tweetallen een levende traditie was die door buitenlandse reizigers werd opgetekend. Hoewel de auteur terecht stelt dat de levensstandaard in dit deel van Europa veel lager ligt dan in bijvoorbeeld West-Europa,

¹⁰² Acerbi, *Reizen door Zweeden: Tweede Deel*, 135.

¹⁰³ *Ibidem*, 33.

geeft Acerbi toch een inkijkje in het leven van de Finnen en stelt dat deze misschien wel een gelukkiger leven hebben dan 'wij' (de lezer dus) in de rest van Europa. Hij schrijft:

De eenvoudige inrichting, het gemak en de weltevredenheid van dezen gastvrijen Finlander levert een treffend tegenbeeld op van de verregaande weelde der Grooten in Europa. (...) Ofschoon ik niet ongevoelig ben, voor de geneugten en zegeningen, welke de weelde der eeuw meebrengt, zal nogthans, wanneer de verfijningen der maatschappij aanleiding geven tot het verwekken van zodanige gevaarlijke begeertens, dat zij beweegen om het land te verwisselen voor opgepropte volle steden.¹⁰⁴

De woordkeuze kenmerkt de periode waarin de auteur het reisverslag schreef. Het verlangen naar een 'eenvoudiger' leven, terugkeer naar het platteland en meer aandacht voor het verleden zijn uitingen van wat later de Romantiek genoemd wordt. Door de Finnen als zodanig neer te zetten, laat Acerbi zien wat volgens hem verdwenen is in de welvarende delen van Europa, een simpel maar gelukkig leven op het platteland. Deze levensstijl heeft volgens Acerbi te maken met de hardheden van het leven in Noord-Europa. Het leven in Finland laat het harde leven van een pauper in Napels als vakantie aandoen:

Het leven in de Noordelijke gewesten (...) staat zelfs niet gelijk met de beruchte Lazaroni in Napels. (...) De inwoonders van het Noorden, door een veel grooter aantal van behoeftens geprangd, moet noodwendig eene veel grooter maate van werkzaamheid betoonen, om dezelve te vervullen. Uit deze omstandigheid ontstaan duizend kleine verschillendheden van character.¹⁰⁵

De typische Fin zoals gepresenteerd in het reisverslag van Acerbi heeft een hard maar eenvoudig bestaan. De auteur stelt verder dat zij zonder uitzondering hun weinige middelen delen met de reizigers en dus uitermate gastvrij zijn. Daarnaast valt het op dat Acerbi alleen de wijze van leven bij de Finnen bespreekt. De levenswijze van de Zweedstalige Finnen of de

¹⁰⁴ Acerbi, *Reizen door Zweeden: Tweede Deel*, 33-34.

¹⁰⁵ *Ibidem*, 126-127.

Zweden, het onderscheid is soms onduidelijk, komt niet naar voren. Zij zijn kennelijk ofwel zo 'normaal' dat men in de rest van Europa hier geen aandacht voor heeft, ofwel zij worden niet als Fins beschouwd en zijn daarom niet relevant in dit deel van het reisverslag. De mensen die Acerbi beschrijft zijn met name inwoners van het platteland. Over de inwoners van bijvoorbeeld Åbo (Turku) wijdt hij niet uit, behalve individuen zoals de eerdergenoemde professor Porthan.

1809-1849

Nadat Joseph Acerbi en Johan Meerman Finland bezocht hebben, verandert de status van Finland radicaal. Van een Zweeds gewest is het, bij het bezoek van Friedrich Wilhelm Schubert aan het einde van de jaren 1810, overgegaan naar het autonome Groothertogdom Finland dat via een personele unie onder de tsaar van Rusland valt. Daarmee regeerde tsaar Alexander I naast tsaar ook als Grootvorst van Finland.¹⁰⁶

Friedrich Wilhelm Schubert begint zijn beschrijving van het Finse volk met een uiteenzetting van de godsdienst die door de inwoners van Finland belijdt wordt. Gezien zijn theologische achtergrond en latere werk als predikant op Rügen is dit geen verrassing. De Lutherse godsdienst is de grootse religie, maar sinds de influx van Russische garnizoenssoldaten in Turku is er ook: 'eene Grieksche kerk nieuw gesticht, gelijk thans in de meeste steden van Nieuw-Finland.'¹⁰⁷ Hij doelt hiermee op de Russisch Orthodoxe kerk die met de komst van de Russische soldaten en ambtenaren een groter aantal aanhangers binnen Finland kreeg. Met Nieuw-Finland bedoelt de auteur West-Finland, waar een grotere schare Zweden woont. Het zogeheten Oud-Finland is het oostelijke deel van Finland dat al sinds de vrede van Turku in 1743 onder Rusland viel. Schubert beklagt zich tijdens zijn reis vooral over het verval van de zeden in Finland:

(...) ten gevolge der laatste oorlogsjaren, de ondeugd der onkuisheid reeds zo zeer de overhand genomen heeft en de venerische ziekten steeds verbreid worden. (...) de ware oorzaak dikwijls in ongeregelde huishouding en in neiging tot dronkenschap, (...) te zoeken is.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Singleton, *History of Finland*, 62-69.

¹⁰⁷ Schubert, *Reis door Zweden*, 307.

¹⁰⁸ Ibidem, 318.

Naast dit morele verval stelt de auteur ook dat het typische Finse karakter van de bevolking steeds meer verdwijnt.¹⁰⁹ Even later gaat hij hier dieper op in: ‘de spelen, dansen en gezangen in de bosschen kent men niet meer.’¹¹⁰ Toch ziet Schubert dat er enkele regio’s zijn waar de oude gebruiken wel in stand zijn gebleven. De schrijver wist dus welke gebruiken kenmerkend voor het Finse volk waren en laat niet na deze nog even te benoemen: ‘Ook vindt men in Savolax, met in de pastorij Kuopio, nog improvisataris; de meesten dezer natuurdichters zingen twee aan twee; de een begint en de andere zet voor.’¹¹¹

Hieruit blijkt dat er bij deze auteur al een idee was wat de specifieke Finse gebruiken waren. Dat de schrijver er niet verder op ingaat, duidt op het feit dat de lezer hier ook al van op de hoogte moest zijn. In tegenstelling tot Acerbi besteedt Schubert dus een relatief kleine passage aan de ‘oorspronkelijke typische’ Finse gebruiken. Schubert is echter, net als Acerbi, het meest verbaasd over de badhuizen van de Finnen. Een uitgebreide uiteenzetting over het Finse saunaritueel volgt, welke afgesloten wordt met een notitie over fatsoen: ‘Na het baden wast men zich; ook springen de boeren van Boven-Finland in de sneeuw, of men zet zich in de vrije lucht, hetgeen echter bij menschen van fatsoen, die ook gaarne wekelijks baden, niet in gebruik is.’¹¹²

Naast zijn afkeur van dit gedrag stelt Schubert wel dat de Finnen een deugzaam en gastvrij volk zijn. Hij overnacht meerdere malen bij mensen thuis, vaak bij de lokale predikant, waarschijnlijk vanwege Schuberts theologische achtergrond. Hij beschrijft een Fins huis als een grote woonkamer met schuifgaten als ramen.¹¹³ Deze omschrijving sluit aan bij de ets in het reisverslag van Acerbi, alsmede bij een passage geschreven door Jan Ackersdijck. Ackersdijck verblijft slecht enkele dagen in Finland, maar stelt dat hij en zijn reisgenoot:

(...) opzettelijk in een dezer Finnische huizen zijn gegaan, om het te onderzoeken; het bestond uit één vertrek rondom met banken; de venster waren luchtgaten, zoodat het half donker was. De steenen kagchel nam eene groote plaats in; er was geen schoorsteen, maar de rook kwam uit de kagchel in het vertrek, en vond een uitweg

¹⁰⁹ Schubert, *Reis door Zweden*, 318.

¹¹⁰ Ibidem.

¹¹¹ Ibidem.

¹¹² Ibidem, 320.

¹¹³ Ibidem, 386.

door eene opening in den zolder. Door deze inrigting is in de woning der Finnische boeren alles zwart en lijden vele lieden aan kwade ogen.¹¹⁴

Deze voorstelling van een typisch Fins huis doet denken aan het eenvoudige leven van de Finse boer dat Acerbi in de eeuw hiervoor al beschrijft. Schubert en Ackerdijck romantiseren dit beeld niet op dezelfde manier als Acerbi en stellen dat de armoede onder de Finnen groot is. Schubert vermeldt dat veel jonge mensen naar de steden trekken, voornamelijk naar de hoofdstad van het Russische Rijk.¹¹⁵ Daarnaast stelt Ackersdijck dat het ontbreken van het lijfeigenschap 'een zekeren welstand onder de landlieden doen verwachten, die men toch niet aantreft.'¹¹⁶

In de reisverslagen geven de auteurs een beschrijving van de typische Fin. Zo schrijft Ackersdijck dat de Finnen een goedaardig en gediensstig voorkomen hebben.¹¹⁷ Of dit zijn eigen beeld van de Finnen is, of dat hij dit van horen zeggen heeft is onduidelijk. Volgens de auteur zijn zij meestal:

(...) blond, dragen lange haren, maar geen lange baarden. Hierdoor onderscheiden zij zich van de Russen. Hunne kleeding is ook van de Russische verschillend: zij hebben een veel breeder rand om den hoed, hun rok of kaftan is doorgaans wit, die der Russen blauw of bruin.¹¹⁸

Dit beeld van de Finnen wordt bevestigd door Schubert die een kleine vijftien jaar eerder al stelt dat 'de mannen dragen wijde overrokken van grof wit laken met gordels, aan welke een mes hangt.'¹¹⁹ Hoewel Schubert en Ackersdijck slechts eenmaal een beschrijving geven van de lokale bevolking, stellen zij dat dit het voorkomen van alle Finnen is. Problematisch is dat het beeld dat hier geschapen wordt slechts van toepassing is op de bevolking die op het platteland leeft. Over de stedelingen wordt noch door Schubert noch door Ackersdijck iets vermeldt. Jan van 's Gravenweert, de gelauwerde diplomaat, besteedt in zijn werk geen enkel

¹¹⁴ Ackersdijck, *Verhaal eener reize*, 209-210.

¹¹⁵ Schubert, *Reis door Zweden*, 317.

¹¹⁶ Ibidem, 209.

¹¹⁷ Ackersdijck, *Verhaal eener reize*, 210.

¹¹⁸ Ibidem, 210.

¹¹⁹ Schubert, *Reis door Zweden*, 352.

woord aan de Finse bevolking. In zijn reisverslag komt men niets te weten over het leven van de bevolking, behalve een notitie dat het lijfeigenschap in Finland niet bestaat en dat zij daarom een vrijer leven hebben dan in Rusland.¹²⁰ Toch kan de auteur het niet laten om te benoemen dat:

Op deze reis werden de passen gevisieerd en de goederen onderzocht met eene in Rusland zeldzame beleefheid. Wanneer men toch, gelijk zulks in 1835 mijn geval was, te Petersburg aankomt is de ontvangst bij de politieke en tolbeambten zoo belemmerend, langwijlig en bijna hatelijk dat met het bijkans verwenscht naar Rusland te zijn gereisd. Hier kenmerkte zich daartegen alles door bescheidenheid en voorkomenheid.¹²¹

De al eerdergenoemde gastvrijheid en vriendelijkheid van de Finnen wordt dus ook door Van 's Gravenweert ervaren als hij in contact komt met de Finse regimenten die de grensbewaking van het groothertogdom doen.

De auteurs uit deze periode onderschrijven de gastvrijheid van het Finse volk, iets wat al eerder genoemd werd door Acerbi. Daarnaast stelt vooral Schubert dat met de trek naar de steden er sprake is van een moreel verval, waarbij de Finnen hun oude gebruiken verliezen. Deze klassieke gewoontes, die volgens Schubert het zingen en dansen in de bossen zijn, komen onder druk te staan door veranderingen in de maatschappij. Toch blijft het dominante beeld er een van de simpele Finse boer, wonend in een klein huis, levend in armoede, maar toch vrij en gelukkig. Net als in de vorige periode beschreven worden ook hier de Zweedstalige Finnen en de bewoners van de steden niet of nauwelijks benoemd. De reden hiervoor kan zijn dat de auteurs niet genoeg tijd in de steden doorbrengen of omdat het leven in de steden te veel lijkt op dat in de rest van Europa en dus niet interessant genoeg is.

1849-1881

In de derde geanalyseerde periode, 1849 tot 1881, vinden grote veranderingen plaats onder de Finse bevolking. Ten eerste ontluikt het nationale ontwaken, hetgeen besproken wordt in

¹²⁰ Van 's Gravenweert, *Het Noorden en het Oosten*, 125.

¹²¹ *Ibidem*, 127-128.

hoofdstuk drie van dit onderzoek. Ten tweede verandert de relatie met Rusland, eveneens geanalyseerd in het derde hoofdstuk. Ten derde vond er voor een deel van de bevolking een grote verandering plaats in de manier waarop zij hun inkomen vergaarden. Deze verandering in dagelijkse werkzaamheden zorgde voor grote verschuivingen in het leven van 'de Fin'.

Vanaf het jaar 1828 werd in Tampere gestart met industrialisatie. Er werden fabrieken gebouwd en industriële uitvindingen uit Engeland en continentaal Europa werden door de fabriekseigenaren in Finland snel overgenomen. Mechanisatie zorgde voor een snelle groei van de bosbouw. De export van hout naar met name Engeland zorgde ervoor dat deze tak van de economie een ongekeerde groei doormaakte.

Desalniettemin kreeg het groothertogdom ook tegenslagen te voortduren. Een samenloop van omstandigheden zorgde ervoor dat de oogsten van 1862 en 1867 mislukten. De hongersnoden die daarop volgden zorgden dat in de drie decennia hierna ongeveer 300.000 Finnen emigreerden naar de Verenigde Staten en Canada. Toch waren er ook groepen die profiteerden in deze periode. Met name de fabriekseigenaren van de houtindustrie zagen ongekeerde groei, doordat papier vanaf deze periode van hout gemaakt werd. In deze periode groeide het aantal *mäkitupalaiset*, de zogenaamde landloze arbeiders. Deze groep was niet dakloos of landloos, maar kon niet langer leven van de opbrengst van het stukje land dat zij bezaten. De exacte aantallen zijn onbekend, maar Singleton stelt dat in 1903 het ongeveer 900.000 personen geweest moeten zijn, op een bevolking van 3 miljoen.

Deze ontwikkelingen, naast de infrastructurele ontwikkelingen zoals beschreven in hoofdstuk 1, zorgden voor een verandering in het dagelijks leven. Velen trokken naar steden als Tampere en Helsinki om in fabrieken te werken. Deze arbeiders keerden in de zomers vaak terug naar het stukje land in de regio waar zij vandaan kwamen. Hieruit is de traditie geboren die vandaag de dag nog steeds zo kenmerkend is voor Finland, in de werkweken zijn de meeste mensen in de stad en in de weekenden en vakanties trekken zij naar hun zomerhuis.

De grote economische en sociale veranderingen zorgden voor een verandering in inkomen, leefstijl en cultuur, waarbij gezegd kan worden dat Finland een inhaalslag maakte en zich aansloot bij de rest van Europa. De hervormingen die op hetzelfde moment plaatsvonden in het Russische Rijk, bijvoorbeeld de afschaffing van de horigheid in 1863, hadden weinig invloed op het autonome hertogdom.¹²² Bovenstaande veranderingen komen

¹²² Singleton, *History of Finland*, 82-87.

ook terug in de reisverslagen uit de volgende periode. In de verslagen is een omslag te zien in hoe er naar de Finnen gekeken wordt en hoe zij beschreven worden.

1881-1914

Op het moment dat Clara Engelen in Finland aankwam, was de Finse samenleving getransformeerd van een vrijwel uitsluitend rurale samenleving, naar een semi-geïndustrialiseerde samenleving. In sommige aspecten was Finland de tijd zelfs vooruit. Engelen schrijft dat tijdens de overtocht de gesprekken met haar Finse vriendin en andere Finse reizigers over emancipatie van de vrouw gingen. Vanuit haar eigen positie als vrouwelijke conservator in de door mannen gedomineerde historische wetenschapswereld van Nederland aan het begin van de twintigste eeuw zal het haar opgevallen zijn dat Finse vrouwen veel vrijer zijn dan in Nederland. Zij stelt:

Een ander thema dat ter sprake kwam, was de emancipatie. De Finnen zijn wat dit punt aangaat zeer vooruitstreven. Co-educatie b.v. is iets dat van zelf spreekt. Bijna alle meisjes doen hun 'baccalaureat' [middelbare school eindexamen red.], studeren eenige jaren en zoeken vervolgens eene betrekking.¹²³

Afbeelding 10: Foto van een Finse studente uit het reisverslag van Engelen

Naast de vooruitstrevende positie van de vrouw in de Finse maatschappij zijn er ook nog andere progressieve kenmerken die opvallend zijn voor Engelen. Zo schrijft zij dat: 'er is geen adel, en er bestaat weinig verschil van stand. Tot de aristocratie behoren alleen enkele zweedsche families en eenige Russen. De meisjes en jongens gaan samen op de lagere school en blijven ook op lateren leeftijd als student zeer vrij met elkaar omgaan.'¹²⁴

¹²³ Engelen, 'Indrukken van Finland', 105.

¹²⁴ Ibidem, 111.

De rol van de Finse vrouw in de maatschappij was dus een andere dan de Nederlandse vrouw. Hiervoor zijn verschillende verklaringen gegeven, maar de meest aannemelijke is dat in het rurale Finland de jongens na de lagere school op het land gingen werken om zo later het boerenbedrijf over te nemen, terwijl de meisjes de kans kregen om door te leren op de middelbare school en later ook aan de universiteiten.¹²⁵

Toch beschrijft ook Engelen de ‘traditionele onderwerpen’ die aan bod komen als het over Finland gaat. Zo stelt zij dat tijdens haar verblijf bij vrienden nabij Helsinki zij:

(...) werd afgehaald om te gaan zwemmen; dat doen de Finnen, ook het volk, in den zomer eens of ook twee keer per dag. De boeren gebruiken elken Zaterdag hun dampbad, waarvoor eene schuur nabij de boerderij is ingericht. Daar staan een groote steenen kachel, waarboven een kamertje is voor drie of vier personen om het dampbad te gebruiken.¹²⁶

Dat dit saunaritueel een terugkerend thema in de reisverslagen is, verbaast niet. Sauna is een van de meest kenmerkende gewoontes van de Finse bevolking en komt in bijna elk reisverslag over Finland terug. In *Schetsen uit Finland* van Van Niftrik spreekt hij over de Sanna, een fonetische versie van sauna. Op deze vermelding volgt een uitgebreide beschrijving van het sauna ritueel, zoals ook in andere reisverslagen beschreven. De traditionele sprong in de sneeuw na de sauna wordt door Van Niftrik als gezond beschouwd, ondanks dat hij zelf nooit in de sauna heeft gezeten.¹²⁷

Daarnaast spreken bijna alle reisverslagen over de muziek van de Finnen. De gezongen verzen, die nu een deel van de *Kalevala* uitmaken, zijn voor de buitenstaander niet te verstaan, maar maken toch op Engelen grote indruk:

De Finnen zijn geneigd tot dromen en dichten (...) Reeds in hunne oude volksliederen worden de natuurkrachten bezongen. Het zijn droefgeestige balladen, even zwaarmoedig en geheimzinnig als het landschap, wanneer het omgeven is van den nevel die opstijgt uit de talloze meren. Finland is rijk aan mondelinge overleveringen,

¹²⁵ Singleton, *History of Finland*, 163.

¹²⁶ Engelen, ‘Indrukken van Finland’, 109.

¹²⁷ Van Niftrik, ‘Schetsen uit Finland’, 405.

de Runen, in het finsch Runot, die vooral in Karelíe voortleefden. Elias Lonnrot heeft ze vereenigd tot een nationaal epos, dat hij het Kalevala noemde.¹²⁸

Het zou tot 1928 duren voordat er een Nederlandse vertaling van de *Kalevala* gepubliceerd zou worden.¹²⁹ Toch geeft Engelen de lezer alvast een inkijk in de verhaallijn: 'De hoofdinhoud er van is de strijd tusschen twee volken, de Finnen, (Kaleva) en de Lappen (Pohjala).'¹³⁰ Dat de *Kalevala* en de Finse mythologie een terugkerend thema is verbaast niet. Deze mythologie is zodanig anders dan de Europese mythologische verhalen, dat het voor de lezers van deze reisverslagen een geheel onbekend verhaal geweest moet zijn. Bovendien hadden de Finnen een andere manier van vertellen, namelijk zingen. Ondanks de verschillen refereert van Niftrik naar de Griekse mythologie om uit te leggen wat de *Kalevala* is:

De hoofdgod uit deze mythologie is de grijsaard Väinämöinen, die door de macht van zijn gezang de wereld beheerscht. Hij is ongeveer te vergelijken bij den Zeus der Grieken, maar tegelijkertijd speelt hij in andere deelen van de Kalewala weer de rol van een halfgod, van een heros.¹³¹

Op deze manier probeert Van Niftrik het epos herkenbaarder te maken voor de Nederlandse lezer. Door te verwijzen naar een concept dat de meeste lezers kennen, kan een verhaal van minimaal 25.000 verzen in twee zinnen samengevat worden. Daarnaast maakt dit de Finnen herkenbaarder als volk, omdat zij zoals de rest van Europa een mythologie hebben die gelijkenissen vertoont met de Klassieken.

Dat de beschrijving van de *Kalevala* verschuift naar de inhoud van het verhaal in plaats van de runenzangers zelf, heeft te maken met de functie die de *Kalevala* in de vierde periode ingenomen heeft in de Finse maatschappij. Het is het nationale volksepos geworden dat de Finse natievorming bevorderde en ondersteunde. Het is in dezelfde periode dat belangrijke kunstenaars en musici zoals Akseli Gallen-Kallela en Jean Sibelius hun werken met betrekking tot dit epos voltooiden.

¹²⁸ Engelen, 'Indrukken van Finland', 110.

¹²⁹ Maya Tamminen, *Kalevala: Het Finsch volksepos* (Zutphen 1928).

¹³⁰ Engelen, 'Indrukken van Finland', 110.

¹³¹ Van Niftrik, 'Schetsen uit Finland', 408.

Naast het algemene beeld van sauna en de Finse mythologie ontbreekt in Engelen reisverslag het uiterlijk van de Fin niet. Net als in reisverslagen uit eerdere periodes, geeft ook Engelen een beschrijving de Finnen. Wat hier echter nieuw is, is het feit dat er expliciet over het Finse ras wordt gesproken. De negatieve connotatie die nu bestaat bij het indelen van mensen op deze manier is geenszins terug te zien in het reisverslag. Engelen schrijft:

De Finnen behooren tot een tak van het Mongoolsche ras, die de Oeral-Altaiische volksstam heet. Toen de Indo-Europesche volken Europa zijn binnengedrongen, begaf deze stam zich naar het noorden. (...) Het finsche ras is klein, slank en lenig. Het draagt min of meer de kenmerken van de mongoolsche afstamming: de schuinstaande oogen, het ronde hoofd, het lage voorhoofd, de hoekige jukbeenderen en de sterk ontwikkelde onderkaak. (...) De kleur van het haar is meestal blond en de oogen blauw of grijs, maar ook donkere typen zijn niet zeldzaam.¹³²

Deze omschrijving van een 'typisch Fins' persoon is tegenwoordig omstreden, echter hadden de lezers uit het begin van de twintigste eeuw hier waarschijnlijk geen moeite mee. Engelen beschrijving moest dit de lezer een beeld geven van hoe Finnen er uit zagen. Daarom illustreert Engelen ook wat de Finnen dragen, evenals Ackersdijck. Hierbij maakt zij onderscheid tussen man en vrouw:

De vrouwen dragen meestal alleen den korten blauwen rok, de gekleurde schort, een linnen blouse met gewerkte manchetten, boord en borststuk, en tot sieraad de ronde finsche speld. De kleeding der mannen is nog minder in 't oogvallend.¹³³

Deze summier beschrijving van de kleding van het Finse volk zal de lezer niet veel geholpen hebben een beeld te vormen. Toch is het belangrijk om te vermelden dat zulke beschrijvingen gegeven worden. Naast de beschrijving van Engelen geeft ook Van Niftrik een beschrijving van de oorsprong van het Finse ras. Volgens Van Niftrik zijn zij afstammelingen van het 'grote

¹³² Engelen, 'Indrukken van Finland', 109-110.

¹³³ Ibidem, 110.

machtige Finno-Tartaarsche volk' dat eerst in Rusland rondtrok, maar later naar Finland trokken. Daar hebben zij de Lappen verdrongen om daarna Finland te ontwikkelen.¹³⁴

De beschrijving van de Finnen in de reisverslagen van deze periode is zonder meer een voortzetting van een trend die eerder is ingezet. De specifieke Finse thema's zoals sauna, de *Kalevala*, het zingen van runen en het uiterlijk van de Finnen is iets dat in elke periode terugkeert. Deze volgens de auteurs karakteristieke Finse gebruiken zijn dermate verschillend van de Nederlandse dat zij specifiek benoemd worden om het verschil tussen Nederland en Finland te verduidelijken. Dat er waarschijnlijk ook vele overeenkomsten in de levensstijl van de twee groepen is, wordt achterwege gelaten. Dat maakt dat de perceptie die de lezers van Finland krijgen voornamelijk gericht is op deze specifieke onderwerpen en niet hoe het dagelijks leven van een Fin in Helsinki er bijvoorbeeld uitziet. Toch veranderde in deze laatste periode de perceptie van de Finnen op enkele punten.

Ten eerste met betrekking tot de *Kalevala*: de focus lag eerst op de runenzangers en de wijze van zingen, in de laatste periode gaat het meer over het verhaal van dit epos. Dit veranderde omdat het epos in de laatste periode onder invloed van nationalisme een andere functie kreeg. Was het eerst een traditie uitgevoerd door de bevolking op het platteland, gaandeweg deze periode werd het de grondslag voor de Finse cultuur, met als belangrijkste exponenten de beeldende kunst en muziek. Ten tweede met betrekking tot de positie van vrouwen in de maatschappij: de perceptie was dat Finland, anders dan Nederland, meer kansen bood voor jonge vrouwen, waardoor zij vaker een hogere scholing genoten. Ten derde was er in de latere reisverslagen meer aandacht voor het Finse ras. Rassenleer was een onderwerp dat tegen het einde van de negentiende eeuw steeds meer in de schijnwerpers kwam te staan.

¹³⁴ Van Niftrik, 'Schetsen uit Finland', 407.

3. Politieke Situatie

In dit hoofdstuk staat de politieke situatie in Finland centraal alsmede de positionering van Finland als zelfstandig groothertogdom binnen het Russische Rijk. Op welke manier komt de veranderende positie van Finland in de geopolitieke situatie naar voren in de reisverslagen? Wat wordt er gezegd over de interne ontwikkelingen in Finland met betrekking tot het nationalisme en de relatie tot Rusland? Hoe ontwikkelt dit beeld van de politieke situatie in Finland zich door de vier verschillende periodes heen?

Tot 1809

De twee auteurs uit de eerste periode zijn de enigen in dit onderzoek die Finland bezoeken in de tijd dat het nog een Zweeds gewest is. Op dat moment is het nog onduidelijk waar in het noorden de precieze grenzen liggen. De steden in het zuiden staan onder direct gezag van de Zweedse overheid. In hoofdstuk twee werd duidelijk dat zowel Johan Meerman als Joseph Acerbi in Åbo (Turku) werden ontvangen door professor Henrik Gabriel Porthan. Of zij zich bewust waren van de positie die Porthan bekleedde als leider van de kleine Finstalige beweging op de universiteit van Turku is niet duidelijk. Wel is duidelijk dat Porthan hen beiden werken over de Finse taal meegaf. Meerman schrijft hier het volgende over:

Het Finsch, gelijk ik reeds boven gezegd heb, is een Dialect van 't Lapsch, hoe zoer slechts ten opzicht der wortelwoorden; veel nader kooft het bij het Esthisch, 't geen aan de overzijde van den Golf gesproken wordt. Met het Slavonisch, en dus met het Russisch, staat het in geene verwantschap hoegenaamd. Men spreekt het uit gelijk, een Zweed het schrijven zou: 't geen zeet natuurlijk is, dewijl beide letters en Ortographie uit Zweden derwaards overgebracht zijn. Bevallig voor het oor is mij gewisselijk deeze taal in geenen deele voorgekomen.¹³⁵

Het begin van de taalstrijd die Finland een halve eeuw zou bezighouden was nog niet doorgedrongen tot het publieke debat. Meerman en Acerbi merkten al wel op dat er een verdeling was in Finland die gebaseerd was op de verschillende talen. Enerzijds was er de

¹³⁵ Meerman, *Berichten omtrent het Noorden: Tweede Deel*, 399.

Zweedstalige adel die Finland bestuurde, anderzijds was er de Finstalige bevolking die Zweeds moest leren om door te dringen tot de hogere echelons van de maatschappij. Veel aandacht besteedde de auteurs niet aan de interne politieke situatie. Wat Johan Meerman wel benoemt, is de situatie aan de grens met het Russische Rijk:

Het overgaan der grenzen te Lilla Aberfors (en wie mijner Leezeren herinnert zich bij deeze gelegenheid niet den nauwelijks voorgekomenen Oorlog, dien een verschil over grensscheiding, tusschen de beiden aan één stootende Rijken, eerst onlangs op 't punt is geweest te ontsteeken?) heeft iets staatelijks; (...) wordt men nu naar beneden op eene Brug over een' Stroom gevoerd, en hier een Boom met naar alle zijden uitsteekende pennen geöpend. Een Eiland volgt op deeze Brug, met een' Berg in 't midden, en een' Slingerenden weg er over heen; en dan wederöm een andere arm derzelfde Rivier, breeder dan de voorige: 't geen dus ook eene langere Brug dan de eerste vordert; waarna men eene dergelijke hoogte als aan de andere zijde wordt opgereeden tot aan het Russische Wachthuis. Op het Eiland tusschen de twee Rivieren staat de Keizerlijke Grenspaal: doch men beweerde aan deeze zijde, dat de eigentlijke Grenzen reeds aan den Zweedschen boom te zoeken zijn.¹³⁶

De dreigende situatie tussen Zweden en het Russische Rijk zou enkele jaren later escaleren. Dit had tot gevolg dat Zweden het gewest Finland verloor aan de tsaar. De afwezigheid van beschrijvingen van interne en externe politieke ontwikkelingen in deze eerste periode kan op duiden op twee dingen: ofwel de situatie werd niet belangrijk gevonden in het licht van grotere ontwikkelingen in Europa, ofwel de situatie was gewoonweg niet duidelijk voor de auteurs en hadden zij er geen belang bij om deze nader te onderzoeken dan wel te beschrijven.

¹³⁶ Meerman, *Berichten omtrent het Noorden: Tweede Deel*, 419.

1809-1849

Na de incorporatie van Finland in het Russische Rijk, weliswaar met verregaande autonomie, veranderde de situatie in Finland snel. Nieuwe steden werden gesticht en de hoofdstad werd verplaatst van Turku naar Helsinki. Daarnaast werd de noodzaak tot het creëren van een eigen nationale identiteit steeds duidelijker voor een selecte groep geleerden uit het Finse intellectuele circuit. Al deze ontwikkelingen ontsnapten niet aan de aandacht van de auteurs uit de beschreven periode. Friedrich Wilhelm Schubert, die binnen tien jaar na de machtswisseling Finland aandoet, stelt dat het leven in Turku aanzienlijk goedkoper is geworden sinds Helsinki hoofdstad is en de Senaat daar gevestigd is. Hij stelt echter wel dat het gehele kerk en schoolstelsel nog op Zweedse wijze is ingericht.¹³⁷

Het ontgaat ook Jan Ackersdijck en Jan van 's Gravenweert niet dat na de overgang naar het Russische Rijk bepaalde instituten en wetten exact hetzelfde zijn gebleven.¹³⁸ Dit leverde soms vrij aparte situaties op. In Oud-Finland merkt Ackersdijck op dat er een tweedeling is ontstaan tussen Russen en Finnen: 'Zij [Russen red.] zijn dus nu kroonboeren, terwijl de Finnen rondom geheel vrij zijn.'¹³⁹ Van 's Gravenweert beschrijft in zijn reisverslag dat de hoofdstad van het nieuw geschapen groothertogdom wel naar Helsinki verplaatst moest worden, omdat het 'nader bij Petersburg gelegen Helsingfors eene betere gelegenheid aanbod, dan het aan Zweden grenzende Åbo.'¹⁴⁰ Toch omschrijft hij:

...vooroordeelen en gewoonten des volks zijn geerbiedigd geworden; Finland, welks bezit voor Rusland eene behoefte was geworden, (...) behield een afzonderlijk bestuur, eene grondwet, eene volksvertegenwoordiging op den Zweedschen voet, de oude Zweedsche wetten en regtspleging, de Lutherse eeredienst, zijne taal en de Zweedsche munt, welke laatste echter langzamerhand door de Russische wordt vervangen. (...) Een Gouverneur Generaal bestuurt het land, namens den Keizer, en ontvangt zijne bevelen uit Petersburg.¹⁴¹

¹³⁷ Schubert, *Reis door Zweden*, 314.

¹³⁸ Singleton, *History of Finland*, 63-65.

¹³⁹ Ackersdijck, *Verhaal eener reize*, 203.

¹⁴⁰ Van 's Gravenweert, *Het Noorden en het Oosten*, 125.

¹⁴¹ Ibidem.

Het bovenstaande citaat laat de diplomatieke achtergrond van Van 's Gravenweert zien. Zonder verder op situatie in te gaan, zet hij in enkele zinnen de politieke situatie tussen Finland en Rusland uiteen, om vervolgens over te gaan op een nauwgezette beschrijving van Rusland als keizerrijk. De gevolgen voor Finland als onderdeel van het Russische Rijk worden echter niet besproken door Van 's Gravenweert.

Een duidelijke beschouwing kon de lezer twintig jaar eerder al lezen in het reisverslag van de Duitse Friedrich Wilhelm Schubert. Hij stelt:

De keizerlijke Senaat voor Finnland is de hoogste instantie in het administratieve en gerigtelijke. (...) De Senaat kan noch belastingen uitschrijven noch nieuwe wetten geven, maar slechts voorstellen. De Senaat bestaat uit den Gouverneur-Generaal over Finnland en 15 leden. (...) Overigens worden de leden van den Senaat voor de helft uit adellijke en voor de helft uit burgerlijke inboorlingen door den Keizer gekozen en na drie jaren vernieuwd of in hun ambt aangehouden. Aan den Senaat zijn de besturen voor kerk-school-en medicinaalwezen, voor de regstpleging en burgerlijke administratie ondergeschikt, alle op den Zweedschen voet georganiseerd.¹⁴²

Bovenstaande is tegenstrijdig met wat Ackersdijck ongeveer vijftien jaar later schrijft over de staatsinrichting van het groothertogdom. Hij stelt: 'Keizer Alexander heeft het grootvorstendom weder tot een geheel hersteld (...) Een gouverneur-generaal is aan het hoofd van het bestuur, de staten van het land, zaamgesteld uit de adel, de geestelijkheid, de burgers en de landlieden vergaderen van tijd tot tijd en geven hunne toestemming voor de wetten en belastingen.'¹⁴³

Beide auteurs beschrijven een instituut waarvan zij denken dat deze Finland bestuurt. Zowel de Senaat als de Standenvergadering bestonden in de Russische periode van Finland. Na de eed van trouw in 1809 werd de Standenvergadering echter niet meer bijeengeroepen totdat Alexander II in 1863 een bezoek aan Finland bracht. Het was de Senaat, onder leiding van de Gouverneur-Generaal, die de wetgevende macht in Finland had. De praktijk was echter dat de Russische Gouverneur-Generaal geen Fins of Zweeds sprak en dat de vicevoorzitter

¹⁴² Schubert, *Reis door Zweden*, 330-332.

¹⁴³ Ackersdijck, *Verhaal eener reize*, 214.

van de Senaat, meestal een Zweedstalige en later tweetalige Finse politicus *de facto* de leiding over het groothertogdom had.¹⁴⁴

Een andere ontwikkeling in het groothertogdom wordt slechts kort genoemd door Schubert. Hij stelt dat na de overgang naar het Russische Rijk, 'de Finnische armee uit 3 geworven regimenten bestaat.'¹⁴⁵ Ackersdijck vermeldt over het Finse leger: 'Er is een bijzonder Finnisch leger, dat niet door gedwongen levering van recruten, zoo als in Rusland, maar door opschrijving volgens de vroegere instellingen wordt voltallig gehouden.'¹⁴⁶ Deze aparte status van de Finse regimenten zou later een groot twistpunt worden tussen de Finse nationalisten en de Russische Gouverneur-Generaal in Helsinki. Voor nu was dit echter een toezegging die, net als de andere toezeggingen van de tsaar, volgens Ackersdijck op dankbaarheid van de Finse bevolking kon rekenen: 'Er is in deze wijze van handelen aan de zijde der regering veel beleid; zij verwerft hierdoor de dankbaarheid der bewoonders dezer nieuwe provincie.'¹⁴⁷

Het beeld dat geschetst wordt van de Finse politieke ontwikkelingen in deze periode is er een van relatieve rust. De eerste uitgaves van de *Kalevala* circuleren alleen nog binnen een kleine groep intellectuelen en de Finse taal is nog niet van politiek belang. De perceptie van de auteurs is dat de relatie met de tsaar er een was van wederzijds respect en dat de autonome status van het groothertogdom werd bevestigd door het intact laten van de Zweedse wetten en gebruiken. De verschillen tussen Rusland en het groothertogdom worden niet tot nauwelijks benoemd, behalve in het geval van het lijfeigenschap dat in Rusland nog steeds van kracht is maar in Finland niet. De algehele perceptie die men krijgt van de situatie is er een van een stabiel groothertogdom onder goed bestuur van de tsaar van Rusland. In de periodes hierna zou dit beeld kantelen.

1849-1881

In de derde periode, 1849 tot 1881, die in dit onderzoek beschreven wordt, is de interesse voor Finland tanende. Reisverslagen over het meest westelijke gebied van het Russische

¹⁴⁴ Singleton, *History of Finland*, 67.

¹⁴⁵ Schubert, *Reis door Zweden*, 333.

¹⁴⁶ Ackersdijck, *Verhaal eener reize*, 214.

¹⁴⁷ Ibidem.

keizerrijk verschijnen niet, terwijl de aandacht voor Rusland in Nederland wel toeneemt.¹⁴⁸ Her en der verschijnen kleine nieuwsberichten over de situatie in Finland. In het begin van deze periode, met name in relatie tot de dreiging van een Engelse inval tijdens de Krimoorlog (1853-1856) en de daartoe opgerichte Finse eenheden die een landing moesten voorkomen.¹⁴⁹

Een aantal jaren later bericht de *Nederlandsche Staats-Courant* dat de roep om een herovering van Finland in Zweden afnemen, met name omdat: 'Nu, gelijk reeds tijdens den oorlog in de Krim, blijkt het, dat Finland niet naar hereeniging met Zweden, maar eer naar zelfstandigheid en onzijdigheid verlangt. Deze wensch is het eerst geuit door *Helsingfors Dagblad*, een van de in Finland uitkomende bladen.'¹⁵⁰ Dit bericht past in het bredere beeld dat er bestaat van Finland in deze periode. Na de verschijning van de *Kalevala*, de opkomst van Finstalige literatuur en het daaropvolgende nationale zelfbewustzijn, is dit de periode waarin de Finstalige beweging een politieke beweging wordt die streeft naar onafhankelijkheid van Rusland en een eigen Finse natiestaat.

In 1863 deed tsaar Alexander II een concessie naar deze beweging door het Fins één van de drie officiële talen van het groothertogdom te maken, naast het Zweeds en Russisch.¹⁵¹ Daarnaast kreeg de Standenvergadering het recht om wetten te initiëren en moest deze minstens eenmaal per vijf jaar bijeenkomen. Deze en andere kleinere hervormingen leidden ertoe dat de mate van autonomie steeds groter werd. Binnen het groothertogdom konden politieke partijen ontstaan, waarbij er eerst sprake was van een Finse en Zweedse tegenstelling en later een meer conservatieve versus liberale tegenstelling ongeacht welke taal er gesproken werd. De relatieve autonomie die deze ontwikkelingen mogelijk maakte verdween plotsklaps toen tsaar Alexander III in 1881 op de troon kwam.¹⁵²

¹⁴⁸ Bruno Naarden, 'Nederlanders en het Europese Ruslandbeeld voor 1917' in: Bruno Naarden ed, *Rusland in Nederlandse ogen, Een bundel opstellen* (Amsterdam 1986) 9-32, aldaar 21.

¹⁴⁹ Een voorbeeld van zo'n bericht is te vinden in *Nederlandsche Staats-Courant, Buitenlandse Berigten* 19 juli 1854.

¹⁵⁰ *Nederlandsche Staats-Courant, Buitenlandse Berigten* 9 mei 1863.

¹⁵¹ Wilson, *Folklore and nationalism*, 65.

¹⁵² Singleton, *History of Finland*, 90-92.

1881-1914

Na de troonsbestijging van Alexander III kwam de autonome status van het groothertogdom steeds meer onder druk te staan. Onder druk van de nationalistische beweging in Rusland en uit angst voor de grotere invloed die het Duitse Keizerrijk in noord-Europa kreeg groeide het wantrouwen van de tsaar. Enkele wetten die al in Finland goedgekeurd waren, werden teruggedraaid en zijn opvolger Nicolaas II schafte het Finse postsysteem af. Deze en andere kleine ingrepen in Finse zaken zorgden voor onbehagen bij de Finse bevolking. De aanstelling van Generaal Nikolai Bobrikov als Gouverneur-Generaal leidde tot een vereniging van de Zweedstalige Finnen en progressieve Finstalige Finnen in de 'Constitutionalisten'. Vervolgens legden deze al hun posities in het bestuur neer. De 'Oude Finnen', een gematigde groep van voornamelijk conservatieven, hielden vast aan het oude adagium van onderhandelen met de tsaar en compromissen sluiten.¹⁵³

De pogingen van de imperiale administratie om Finland beter te integreren in het Russische Rijk zorgden voor een ommekeer in de Nederlandse perceptie van Finland. Waar eerst gedacht werd dat Finland een vredig bestaan als gedeelte van het Russische Rijk leidde, ging men nu ook in Nederland ageren tegen de 'Russificatie' van Finland. "Geen hoop meer" is de titel van het artikel zoals gepubliceerd in *De Standaard* van dinsdag 21 maart 1899. Daarin stelt de redactie:

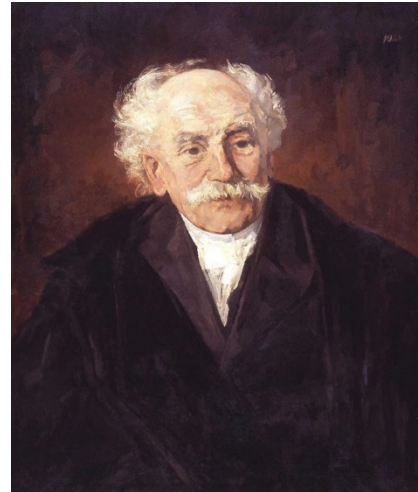
Het is een hopelooze strijd van recht tegen willekeur, dien de Finnen voeren tegen de autocratie der Russische regeering, welke hun met één pennenstreek de overblijfselen van hun vroeger zelfbestuur ontnomen en in alles gelijkgesteld heeft met de Russische bevolking. (...) En ondertusschen wordt de Russificatie van Finland voortgezet.¹⁵⁴

In de beschreven periode neemt de aandacht voor de situatie in Nederland toe. De Leidse hoogleraar Prof. Willem van der Vlugt, rechtsgeleerde en later rector magnificus van de Universiteit Leiden bracht een publicatie uit om de tsaar te overtuigen van de rechten van Finland, genaamd *Voor Finland*. Daarnaast bracht hij een jaar later een boek uit over de 'Finse

¹⁵³ Singleton, *History of Finland*, 93.

¹⁵⁴ *De Standaard*, 21 maart 1899, 1.

kwestie'. Dit werk, *Finland, de rechtsvraag*, uitgegeven in 1900, verscheen nadat Van der Vlugt op uitnodiging van hoogleraar J.H. Kern als onderdeel van een internationale delegatie naar Finland was vertrokken om aldaar de situatie te bekijken. Na een bezoek aan Sint-Petersburg, waar de delegatie niet werd ontvangen door de tsaar, bracht hij dit werk uit. Deze twee werken ten behoeve van de Finse vrijheden zouden grote bekendheid krijgen in Nederland en Finland. Clara Engelen schrijft dan ook:

Afbeelding 11: Willem van der Vlugt.
Portret door Menso Kamerlingh Onnes.

Naar Punkaharju bracht ons binnen weinig uren een bootje, waarop verscheidene passagiers waren, o.a. eene finsche dame met twee dochtertjes. Toevallig raakten we haar in gesprek en zij deden ons de vraag, die mij vroeger al zoo dikwijls door door Finnen werd gedaan, of wij Prof. Van der Vlugt uit Leiden ook persoonlijk kenden. Zij vertelde ons hoe haar dochtertje hem in 1900 een bouquet had aangeboden en hoe zij tot dank daarvoor van hem een kus kreeg.¹⁵⁵

Dat de Russificatie in Nederland uitgebreid werd besproken, zien we niet alleen aan de krantenartikelen en de rechtswetenschappelijke aandacht. Ook in het artikel *Schetsen uit Finland* in *Elsevier's Geillustreerd Maandschrift* van Van Niftrik komt het onderwerp terug. Hij schrijft daarin dat het doel van de tsaar is Finland tot een Russische provincie te maken.¹⁵⁶ Hij stelt dat de verdeeldheid onder de Zweedstalige en Finstalige Finnen tot problemen leidden die de positie van Finland ondermijnen en dat:

Het is zeker te betreuren, dat deze verdeeldheid 't Finsche volk ondermijnt want met eendracht zou er zeker meer kans op slagen bestaan, om de onafhankelijkheid tegenover Rusland te handhaven. Deze onafhankelijkheid is voor 't Finsche volk van 't grootste belang want inlijving bij Rusland staat voor een Staat van Europeesche

¹⁵⁵ Engelen, 'Indrukken van Finland', 112.

¹⁵⁶ Van Niftrik, 'Schetsen uit Finland', 408.

beschaving als Finland gelijk met vernietiging van de geheele cultuur en een achteruitgang van eenige eeuwen.¹⁵⁷

Deze passage uit *Schetsen uit Finland* laat zien dat Van Niftrik van mening is dat Finland verder is in ontwikkeling dan Rusland. Om aan het gevoel van de lezers te appelleren sluit hij zijn verslag over Finland daarom af met de zin: 'Laat Rusland eerst zichzelf tot cultuurstaat maken, voor het eraan denke, zijn beschaving te willen opdringen aan landen, die daarom nooit gevraagd hebben.'¹⁵⁸

In het reisverslag van Engelen komt het onderwerp van de Fins-Russische relaties uitgebreid naar voren, ondanks dat het in 1906 is uitgegeven. In dat jaar moest Nicolaas II enige wetten terugdraaien vanwege zijn verzwakte positie na de Russisch-Japanse oorlog. Engelen vermeldt over Finse kwestie dat:

Het opwekken van nationaal gevoel is begonnen, toen Rusland pogingen aanwendde om Finland te russificeeren. Waarschijnlijk worden nu twee vragen gesteld: wat is de reden dat Rusland aan Finland zijn vrijheid wil ontnemen, en waarom heeft dat land er tegen russisch te worden? Die vragen heb ik door verscheidene Finnen op dezelfde manier hooren beantwoorden. De kwestie van russificatie, berust op jaloezie van den kant der Russen. Finland heeft zijn rechten behouden, die het vroeger door Zweden gekregen heeft en heeft daardoor meer vrijheid dan de Russen. Het heeft zich kunnen ontwikkelen en geheel de zweedsche beschaving kunnen volgen.¹⁵⁹

Volgens Engelen is de motivatie achter de Russificatie de vrijheden die de Finnen genieten ten opzichte van de Russische bevolking. Daardoor heeft Finland zich verder kunnen ontwikkelen dan Rusland. Daarnaast stelt zij: 'En nu waarom zou Finland niet gerussificeerd willen worden? Ten eerste om zijne nationaliteit niet te verliezen, maar vooral ook, omdat het Rusland ver vooruit is in beschaving. Wij zijn een oud cultuurvolk zeggen zij. (...) Verder is er het verschil van ras en godsdienst.'¹⁶⁰

¹⁵⁷ Van Niftrik, 'Schetsen uit Finland', 409.

¹⁵⁸ Ibidem, 409.

¹⁵⁹ Engelen, 'Indrukken van Finland', 110-111.

¹⁶⁰ Ibidem, 111.

Dat de spanningen dusdanig zouden oplopen tot de moord op de gouverneur-generaal Bobrikov door de jonge student Eugen Schumann had niemand kunnen voorzien. De aanslag was groot nieuws in Finland en omliggende landen en kreeg enkele vermeldingen in de Nederlandse pers. Engelen kende het verhaal waarschijnlijk uit de krant of was door haar reisgenoten geïnformeerd. In haar reisverslag schrijft zij het volgende:

Voor men te Helsingfors aankomt, vaart men langs Sveåborg, de vesting, vroeger door de Zweden en nu door de Russen bezet. Zij wordt streng bewaakt en de toegang is voor ieder verboden. Er wordt beweerd, dat er staatsgevangenen onder in de kelders zitten opgesloten; van andere zijde heb ik dit beslist hooren tegenspreken. In de nabijheid van Sveåborg ligt nog een eilandje, door militairen bezet. Men zegt dat ook daar gevangenen zijn; niemand mag het eiland naderen; te middernacht legt er een boot aan, om de bezetting van voedsel te voorzien. Er werd gefluisterd, dat de vader van Schumann daar gevangen zat.¹⁶¹

Dat de 'Finsche kwestie' leefde in Nederland mag duidelijk zijn. In dit hoofdstuk is voornamelijk duidelijk geworden dat de perceptie van de politieke situatie met betrekking tot Finland binnen een eeuw radicaal was verschoven. Aan het einde van de achttiende eeuw was Finland nog een gewest van het Zweedse koninkrijk. In de periode erna zien de reizigers een autonoom groothertogdom gestoeld op Zweedse instituties, die door de tsaar intact waren gelaten. In het derde kwart van de negentiende eeuw komt dit beeld onder druk te staan door de nationalistische ontwikkelingen binnen Finland zelf. Daarnaast beginnen opeenvolgende tsaren, mede onder druk van de nationalistische beweging in Rusland, aan het einde van de negentiende eeuw met een poging Finland te integreren in het Russische Rijk. Hierdoor verschoof de Nederlandse perceptie van de Finse situatie en werd Finland gezien als een natie bedreigd met Russificatie en verlies van autonomie.

¹⁶¹ Engelen, 'Indrukken van Finland', 106.

Conclusie

In dit onderzoek is de perceptie van Finland in Nederlandstalige reisverslagen uit de lange negentiende eeuw onderzocht. Daarbij was de vraag of deze perceptie veranderde of constant bleef en welke factoren hierin een rol speelden. Om deze verandering in kaart te brengen is ervoor gekozen om vier periodes aan te houden en via deze scheiding te kijken naar de verschuiving van het beeld dat geschetst wordt van Finland. Deze periodes zijn: tot 1809, van 1809 tot 1849, van 1849 tot 1881 en 1881 tot 1914.

Modern onderzoek naar deze perceptie richt zich voornamelijk op het Engelse beeld van Finland. Daarnaast is er aandacht voor de Russische kijk op Finland als onderdeel van het Russische Rijk. Binnen de historiografie met betrekking tot dit onderwerp is er nog geen onderzoek gedaan naar de Nederlandse perceptie van Finland. Dit onderzoek voegt daar de deze perceptie aan toe, met als belangrijke toevoeging een Duits en een Italiaans reisverslag, gepubliceerd in het Nederlands.

Daarnaast is in voorgaande onderzoeken naar het beeld dat buitenlanders hebben van Finland weinig onderzoek gedaan naar factoren zoals nationalisme en toerisme. Dit onderzoek heeft deze factoren meegenomen om zo te beoordelen welke invloed zij uitoefenden op de perceptie van Finland. In tegenstelling tot de voorgaande werken van Minard en Lurcock komt dit onderzoek tot de conclusie dat toerisme met name bij het aspect landschap een duidelijke rol heeft gespeeld bij de stereotypering van Finland als ongerepte plek. Deze vernauwing is ingezet met de komst van een toeristische infrastructuur en bestaat tot op de dag van vandaag. Daarmee wordt eens te meer duidelijk dat het fenomeen toerisme een essentieel onderdeel is van onderzoek naar nationale stereotypen, met in dit geval reisverslagen als bron.

In het eerste hoofdstuk is te lezen dat de perceptie van het Finse landschap vrijwel gelijk blijft. Het idee van woeste natuur, vele bossen, meren en rotsen wordt al in de eerste periode neergezet door de eerste twee reizigers, Meerman en Acerbi. Aangaande het landschap beschrijven zij vooral de natuur tussen de bewoonde gebieden en leggen daarmee de basis voor de typische omschrijving van Finland als het land van duizend meren. In de tweede periode is te zien dat de reizigers relatief gemakkelijker kunnen rondreizen en het eenvoudiger wordt naar specifieke plekken te gaan. Door het bezoeken van deze 'wonderen van de natuur', waar zij het verwachte beeld van meren, bossen en woeste natuur aantreffen,

herbevestigen Schubert, Ackersdijck en Van 's Gravenweert de perceptie dat heel Finland er zo uitziet. Door de ontwikkeling van het toerisme wordt het verblijf bij deze plaatsen ook steeds meer gefaciliteerd en daarmee toegankelijker.

In de derde periode, waarvan de reisverslagen ontbreken, maakt Finland een economisch en sociale ontwikkeling door. De verbeterde infrastructuur faciliteerde het opkomende toerisme. De komst van stoomboten en de aanleg van het spoornetwerk maakte het voor toeristen nog gemakkelijker om bijvoorbeeld een plaats als Imatra te bezoeken. Deze ontwikkelingen stimuleerden het toerisme. Deze vooruitgang heeft tot gevolg dat Engelen en Van Niftrik zich in de vierde en laatste periode in relatief korte tijd kunnen verplaatsen van de ene naar de andere plek. Door deze plekken op te zoeken en zo een bevestiging te krijgen van wat het typische Finse landschap nou eigenlijk is, dragen deze auteurs bij aan de herbevestiging Nederlandse perceptie van dit karakteristieke Finse landschap. Het beeld van het Finse landschap blijft daarmee consistent gedurende de lange negentiende eeuw.

Het tweede hoofdstuk geeft de perceptie van de Finse bevolking en de Finse gewoontes weer. Het beeld dat hieruit naar voren komt verandert heel geleidelijk door de vier beschreven periodes heen. Een aantal factoren, zoals het 'eenvoudige' bestaan van de Finse boer en het gebruik van de sauna blijven vrijwel constant tijdens de lange negentiende eeuw. De nadruk ligt bij de Finnen die op het platteland wonen, vermelding van inwoners van steden of Zweedstalige Finnen komen niet tot nauwelijks voor. De passages over het typische Finse huis benadrukken dit. Deze omschrijven uitsluitend eenvoudige boerenwoningen en bevestigen daarmee het armoedige bestaan zoals geschetst in de onderzochte reisverslagen. Dat maakt dat de perceptie die de lezers van Finland krijgen voornamelijk gericht is op deze specifieke onderwerpen en niet bijvoorbeeld het dagelijks leven van een Fin in Helsinki.

Een kleine verandering is te zien in de perceptie van de *Kalevala* als kenmerkend Fins. De nadruk verschuift hier onder invloed van het Finse nationalisme van zingen naar de inhoud van het verhaal zelf. Daarmee krijgt de verzameling volksverhalen een rol als inspiratiebron voor het Finse nationalisme. Daarnaast is te zien dat de sociaaleconomische ontwikkelingen ervoor zorgen dat het leven in Finland aan grote verandering onderhevig is. In het reisverslag van Engelen komt dit nadrukkelijk terug als zij spreekt over de positie van vrouwen in de Finse maatschappij. Haar perceptie hiervan is dat de Finse samenleving haar tijd ver vooruit is en dat veel vrouwen hoger geschoold zijn. Het laatste punt dat in de eerdere periodes bijna niet genoemd wordt, maar wel duidelijk terugkomt in de laatste twee reisverslagen, is het ras

waartoe de Finnen behoren. Hier is te zien dat externe factoren, zoals theorieën over ras, grote mate van invloed hebben op hoe mensen 'de ander' zien. Het beeld van Finland als een land van eenvoudige boeren die een hard bestaan hebben in de ruwe natuur verandert geleidelijk naar dat van een land waar industrialisatie plaatsvindt. Mede onder druk van de veranderingen die in hoofdstuk drie zijn beschreven, is het logisch dat de perceptie van de Finnen nog meer verandert onder invloed van de politieke ontwikkelingen in de laatste periode.

In dit derde hoofdstuk wordt duidelijk dat de perceptie van Finland met name aan verandering onderhevig was op het gebied van politiek. Aan het einde van de achttiende eeuw is Finland een Zweeds gewest en aan het begin van de negentiende eeuw wordt Finland onderdeel van het Russische Rijk. De auteurs uit deze eerste periode laten zien dat Finland onlosmakelijk verbonden is met Zweden en dat de binnenlanden van deze Zweedse provincie niet ontgonnen zijn. In de tweede periode is de creatie van het autonome hertogdom onder leiding van de tsaar een feit, waarbij Schubert, Ackersdijck en Van 's Gravenweert vooral benadrukken dat de tsaar alles bij het oude heeft gelaten en Finland nog steeds naar Zweeds model is ingericht.

In de derde periode, waarvan de reisverslagen ontbreken, verandert de interne en externe politieke situatie van Finland snel. Deze veranderingen zorgen er in de vierde periode voor dat in de reisverslagen van Van Niftrik en Engelen de perceptie van de politieke situatie in Finland verandert. Volgens de auteurs is er geen sprake meer van een autonoom hertogdom onder goed bestuur van de tsaar, maar van een poging Finland van de vrijheid te beroven. Deze perceptie van de situatie komt ook naar voren uit krantenartikelen en rechtswetenschappelijke publicaties uit deze periode. Als gevolg van de ophef die ontstaat na de pogingen Finland nader te integreren in het Russische Rijk verandert ook het idee dat de Finnen een eenvoudig en gelukkig leven leiden. Vanaf het moment dat de Russificatie begint, is Finland geen land van eenvoudige boeren meer, maar een Westers land dat gered moet worden van de Russische 'barbaren'.

Uit de drie afzonderlijke hoofdstukken wordt duidelijk dat factoren als toerisme en nationalisme via reisverslagen invloed hebben op de perceptie van 'de ander' of een ander land. Toerisme heeft ervoor gezorgd dat de perceptie van het Finse landschap vrijwel niet verandert en heeft zelfs bijgedragen aan de conservering van 'het typische Finse landschap'. Waar het de perceptie van de Finnen betreft, is het beeld tweeledig. Waar het gaat over een

archetype als de Finse sauna blijft het beeld constant door de gehele periode heen. Waar het gaat over de Finse cultuur is te zien dat er een gedeeltelijke verschuiving in de perceptie plaatsvindt. Dit veranderende beeld betreft met name de positie van vrouwen en de centrale plek die de *Kalevala* heeft ingenomen binnen de Finse cultuur. De grootste verandering treedt op in de perceptie van de politieke situatie met betrekking tot Finland. Door de verandering in Fins-Russische relaties verandert de perceptie in de reisverslagen radicaal. Werd Finland eerst gezien als een onderdeel van Zweden daarna Rusland, is het in de laatste periode een moderne natie die onderdeel is van de Westerse wereld.

Het is dan ook interessant om een Europa-breed onderzoek te doen om zo te achterhalen hoe de Finnen en Finland in de rest van Europa bekeken worden gedurende de lange negentiende eeuw. Eventuele verschillen of overeenkomsten zouden kunnen bijdragen aan een beter beeld van de perceptie van Finland. Een dergelijk onderzoek zou nog completer zijn als naast reisverslagen ook kranten, tijdschriften, spotprenten, foto's en afbeeldingen onderzocht worden. Daarnaast kan de onderzochte periode doorgetrokken worden tot het heden. Dit zou gezien de Finse geschiedenis omtrent de Tweede Wereldoorlog en de Koude Oorlog mogelijk een interessant onderzoek kunnen opleveren.

Dit onderzoek is een eerste aanzet naar een vollediger beeld van de geschiedenis van de perceptie die men in Europa heeft van Finland en de Finnen. Het kan tevens dienen als aanvulling op de al bestaande literatuur met betrekking tot de perceptie van Scandinavië als regio. Zo kan onderzocht worden hoe Finland zich vanuit Nederlands perspectief verhoudt tot de rest van de landen in Scandinavië. Daarmee kan onderzoek gedaan worden naar de wijze waarop de individuele landen zich in Nederland perspectief verhouden tot elkaar en de Scandinavische regio. Hiermee wordt duidelijker wat de ontstaansgeschiedenis van het Nederlandse beeld van Scandinavië is.

Bibliografie

Acerbi, Joseph, *Reizen door Zweeden en Finland tot aan de uiterste grenzen van Lapland in de jaaren 1798 en 1799: Eerste deel* (Haarlem 1805).

Acerbi, Joseph, *Reizen door Zweeden en Finland tot aan de uiterste grenzen van Lapland in de jaaren 1798 en 1799: Tweede deel* (Haarlem 1805).

Ackersdijck, Jan, *Verhaal eener reize in Rusland: gedaan om het jaar 1835: Tweede Deel* (Groningen 1840).

Barton, Arnold, *Northern Arcadia: Foreign travelers in Scandinavia, 1765-1815* (Illinois 1999).

Bonadei, Rosanna en Frederica Frediani, 'Tourism' in: Manfred Beller en Joep Leerssen *Imagology: The cultural construction and literary representation of national characters* (Amsterdam en New York 2007) 443-445.

Buzard, James, *The beaten track, European tourism, literature and the ways to 'culture' 1800-1918* (Oxford 1993).

Campbell, Mary Bain, 'Travel writing and its theory' in: Peter Hulme en Tim Youngs ed., *The Cambridge companion to travel writing* (Cambridge 2002) pp. 261-275.

Clark, Steve ed., *Travel writing and empire: Postcolonial theory in transit* (New York 1999).

Engelen, Clara, 'Indrukken van Finland', in: *De Aarde en haar Volken* (1906) 105-116.

Van 's Gravenweert, Jan, *Het Noorden en het Oosten* (Amsterdam 1845).

Hamberger, Georg Cristoph ed., *Das gelehrte Teutschland oder Lexikon der jetzt lebenden teutschen Schriftsteller* (Lemgo 1825).

Van Heel, Jos, *Een wereld van verzamelaars en geleerden. Gerard en Johan Meerman, Willem van Westreenen en Pieter van Damme en hun archieven* (Hilversum 2012).

Hulme, Peter en Tim Youngs ed., *The Cambridge companion to travel writing* (Cambridge 2002).

Jalava, Marja, Stråth, Bo, 'Scandinavia/Norden' in: Diana Mishkova en Balazs Trenszenyi ed., *European region and boundaries: a conceptual history* (New York 2017) 36-53.

Kassis, Dimitrios, *Representations of the North in Victorian travel literature* (Newcastle-upon-Tyne 2015).

Leerssen, Joep, 'Echoes and Images: Reflections upon Foreign space' in: Joep Leerssen, *Alterity, Identity, Image: Selves and Others in Society and Scholarship* (Amsterdam 1991) 123-138.

Leerssen, Joep, 'Exoticism' in: Manfred Beller en Joep Leerssen, *Imagology: The cultural construction and literary representation of national characters* (Amsterdam en New York 2007) 325.

Lurcock, Tony, *No particular hurry, British travellers in Finland 1830-1917* (Londen 2013).

Marcus-de Groot, Yvette, *Kunsthistorische vrouwen van weleer: De eerste generatie in Nederland voor 1921* (Hilversum 2003).

Meerman, Johan, *Eenige berichten omtrent het Noorden en het Noord-Oosten van Europa: Vier delen* (Den Haag 1804).

Mees, Willem Cornelis, 'Levensberigt van Mr. Jan Ackersdijck', *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde: 1862* (1862) 25-46.

Meier, Albert, 'Travel Writing' in: Manfred Beller en Joep Leerssen, *Imagology: The cultural construction and literary representation of national characters* (Amsterdam en New York 2007) 446-449.

Minard, Nathanaëlle, *An imperial idyll* (Helsinki 2016).

Naarden, Bruno, 'Nederlanders en het Europese Ruslandbeeld voor 1917' in: Bruno Naarden ed., *Rusland in Nederlandse ogen, Een bundel opstellen* (Amsterdam 1986) 9-32.

Van Niftrik, Christiaan Hendrik Jacob, 'Schetsen uit Finland', *Elsevier's Geillustreerd Maandschrift* 9 (1899) 389-409.

Scheen, Pieter A., *Lexicon Nederlandse Beeldende Kunstenaars 1750-1950, M-Z* (Den Haag 1970).

Van de Schoor, Rob, 'Hendrik Wolfgang van der Meij', *Biografisch Woordenboek Gelderland* http://www.biografischwoordenboek gelderland.nl/bio/2_Hendrik_Wolfgang_van_der_Meij

Schubert, Friedrich Wilhelm, *Reis door Zweden, Noorwegen, Lappland, Finland en Ingermanland in de jaren 1817, 1818 en 1820* (Deventer 1824).

Seixas, Núñez, Xosé Manoel en Eric Storm, *Regionalism and modern Europe: Identity construction and movements from 1890 to the present day* (2019).

Singleton, Fred, *A short history of Finland* (Cambridge 1989).

Suomen Vesiputoukset, 'Rapid Shows in Finland', *Suomen Vesiputoukset* <http://www.suomenvesiputoukset.fi/waterfalls/rapid-shows-in-finland/#imatra>

Talka, Anu, *Imatran Kirja* (Jyväskylä 1997).

Vloyantes, John, *Silk glove hegemony: Finnish-Soviet relations, 1944-1974 (A case study of the theory of the soft sphere of influence)* (Kent 1975).

Wap, Jan J.F., 'Levensberigt van Mr. Jan van 's Gravenweert', *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde: 1870* (1870) 681-695.

Wilson, William A., *Folklore and nationalism in modern Finland* (Indiana 1976).

Zuelow, Eric, *A history of modern tourism* (London 2015).

Kranten

Nederlandsche Staats-Courant, *Buitenlandse Berigten* 9 mei 1863.

<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010790668:mpeg21:p001>

De Standaard, 21 maart 1899.

<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011135672:mpeg21:p001>

Afbeeldingen

Kaart 1, Kaart 2 en Kaart 3 zijn zelf vervaardigd.

Afbeelding 1: Portret van Johan Meerman door Willem van Senus.

Bron: Museum Meermannno. <https://www.huisvanhetboek.nl/overhetmuseum>

Afbeelding 2: Portret van Joseph Acerbi door P.W. Tonkins.

Bron: Publiek Domein.

Afbeelding 3: Portret van J. Ackersdijk door P.W. van de Weijer.

Bron: Digitale Bibliotheek der Nederlandse Letteren.

<https://www.dbnl.org/auteurs/auteur.php?id=acke008>

Afbeelding 4: Portret van Jan van 's Gravenweert door H.W. Caspari/P. Velyn.

Bron: Digitale Bibliotheek der Nederlandse Letteren.

<https://www.dbnl.org/auteurs/auteur.php?id=sgra001>

Afbeelding 5: Een afbeelding van een eland uit Schetsen uit Finland.

Bron: van Niftrik, H.J., 'Schetsen uit Finland' *Elsevier's Geillustreerd Maandschrift*, 400.

Afbeelding 6: Clara Engelen. Genomen voor de Oudheidkamer in Zutphen.

Bron: Marcus-de Groot, Yvette, *Kunsthistorische vrouwen van weleer: De eerste generatie in Nederland voor 1921*.

Afbeelding 7: Foto van een Fins meer.

Bron: Engelen, Clara 'Indrukken van Finland', 108.

Afbeelding 8: Ets van een Finse sauna uit Acerbi's reisverslag.

Bron: Acerbi, Joseph, *Reizen door Zweeden en Finland*.

Afbeelding 9: Ets van een boerenwoning met runenzangers.

Bron: Acerbi, Joseph, *Reizen door Zweeden en Finland*.

Afbeelding 10: Foto van een Finse studente.

Bron: Engelen, Clara 'Indrukken van Finland', 111.

Afbeelding 11: Willem van der Vlugt. Portret door Menso Kamerlingh Onnes.

Bron: Publiek Domein.